

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้กำหนดเนื้อหาสาระสำคัญไว้ ดังนี้

1. บริบทตำบลหนองพิกุล
2. ความยากจน
  - 2.1 แนวคิดความยากจน
  - 2.2 สาเหตุความยากจน
  - 2.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง
  - 2.4 แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยึดความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์เป็นสำคัญ
3. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
  - 3.1 รูปแบบแนวคิดทางการพัฒนาชนบทโดยทั่วไป
  - 3.2 ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ
  - 3.3 ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงแบบพึ่งตนเอง
  - 3.4 ทฤษฎีวิวัฒนาการความยากจน
4. เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 5.2 งานวิจัยต่างประเทศ
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

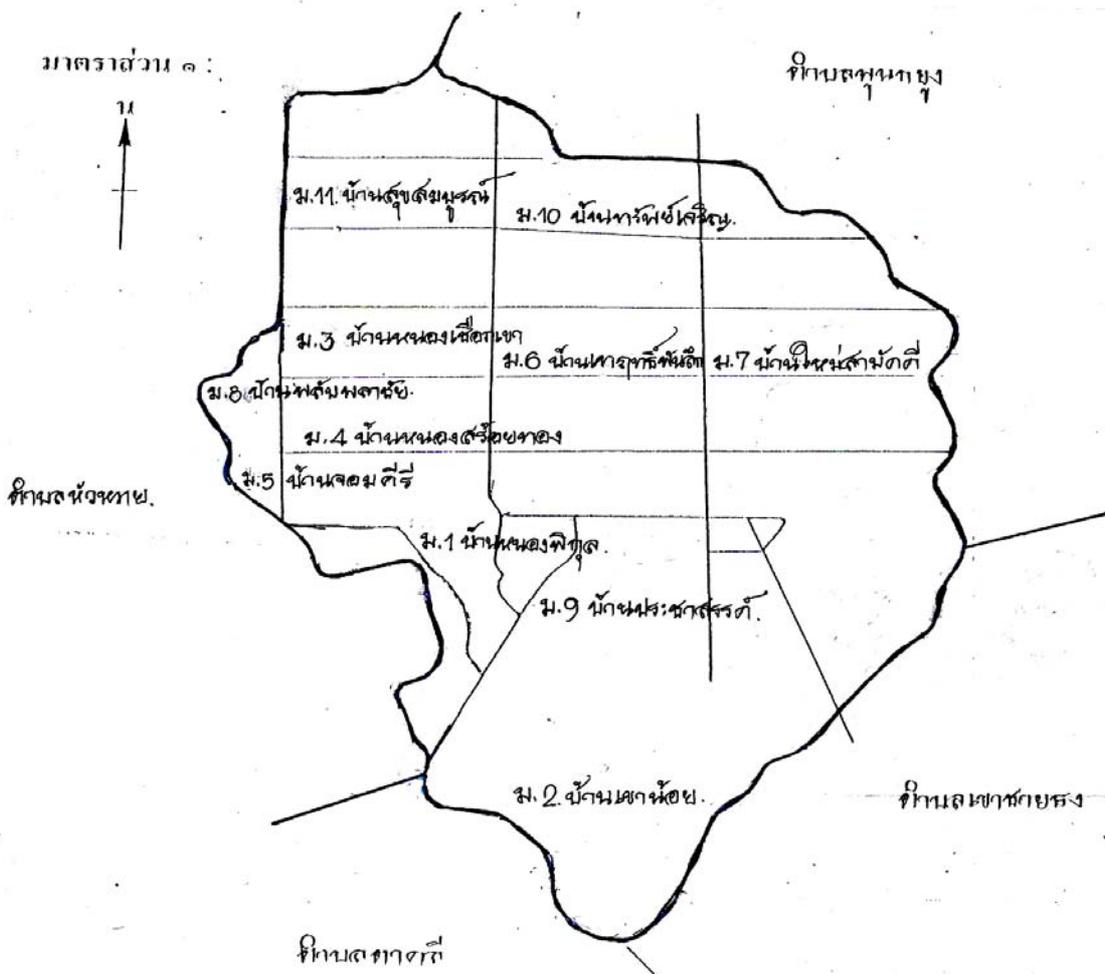
**บริบทตำบลหนองพิกุล**

**สภาพทั่วไปของตำบลหนองพิกุล**

ที่ตั้งตำบลหนองพิกุลมีพื้นที่ประมาณ 67 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอตากฟ้า ประมาณ 11 กิโลเมตร และมีที่ตั้งอาณาเขต คือ

ทิศตะวันออก	ติดกับ	ตำบลตากฟ้า	เขตอำเภอตากฟ้า	จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลหัวหวาย	เขตอำเภอตากฟ้า	จังหวัดนครสวรรค์
ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลพุนกยูง	เขตอำเภอตากฟ้า	จังหวัดนครสวรรค์
ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลตากคลี	เขตอำเภอตากฟ้า	จังหวัดนครสวรรค์

**แผนที่หนองพิกุล**



ภาพที่ 2.1 แผนที่ตำบลหนองพิกุล  
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองพิกุล (2548:7)

### ข้อมูลประชากร

จำนวนหมู่บ้านและประชาชนตำบลหนองพิกุล มีทั้งหมด 11 หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,659 คน ดังนี้.

ตารางที่ 2.1 แสดงข้อมูลจำนวนประชาชนตำบลหนองพิกุล

หมู่ที่	ชาย	หญิง	รวม
หมู่ที่ 1 บ้านหนองพิกุล	97	133	230
หมู่ที่ 2 บ้านเขาน้อย	123	147	270
หมู่ที่ 3 บ้านหนองเขือกเขา	127	131	258
หมู่ที่ 4 บ้านหนองสร้อยทอง	194	245	439
หมู่ที่ 5 บ้านจอมคีรี	87	141	228
หมู่ที่ 6 บ้านเทวฤทธิ์พันลึก	112	175	287
หมู่ที่ 7 บ้านใหม่สามัคคี	349	426	775
หมู่ที่ 8 บ้านพลับพลาชัย	110	200	310
หมู่ที่ 9 บ้านประชาสรรค์	76	114	190
หมู่ที่ 10 บ้านชัยเจริญ	195	248	443
หมู่ที่ 11 บ้านสุขสมบุญ	94	135	229
รวม	1,564	2,095	3,659

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองพิกุล (2548:8)

### สภาพเศรษฐกิจ

ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการปศุสัตว์ ดังนี้

การทำไร่อ้อย	18,090	ไร่
ไร่ข้าวโพด	3,500	ไร่
ไร่ข้าวฟ่าง	1,200	ไร่
ไร่ถั่ว	165	ไร่
เลี้ยงโคเนื้อ	290	ตัว
เลี้ยงโคนม	87	ตัว
เลี้ยงสุกร	112	ตัว
เลี้ยงสัตว์ปีก	36,296	ตัว

บางส่วนก็ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และในโรงงานอุตสาหกรรมภายในจังหวัด (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองพิกุล. 2548 : 9 )

### สภาพทางสังคม

#### 1. การศึกษา

โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง

ศูนย์อนุบาลเด็กเล็ก 1 แห่ง

#### 2. สถาบัน และองค์การทางศาสนา

วัด 3 แห่ง

#### 3. การสาธารณสุข

สถานีนอนามัยประจำตำบล / หมู่บ้าน 2 แห่ง

อัตราการมี และใช้ส้วมราดน้ำ ร้อยละ 100% (องค์การบริหารส่วนตำบล

หนองพิกุล. 2548 :10)

### การบริการพื้นฐาน

#### 1. การคมนาคม

มีถนนเส้นหลักคือ ถนนพหลโยธิน สาย 3331 ตัดผ่านไปทางอำเภอตากดี และถนนสาย 3332 ตัดผ่านไปอำเภอตากฟ้า เป็นถนนลาดยางและมีถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 3 สาย หมู่ที่ 2,5,10 ถนนหินคลุกทุกหมู่บ้านในตำบล

#### 2. การไฟฟ้า

ประชาชนในเขตตำบลหนองพิกุล ปัจจุบันมีไฟฟ้าใช้ประมาณ 100%

#### 3. แหล่งน้ำธรรมชาติ

- ลำน้ำ ,ลำห้วย 14 แห่ง

- หนองและสระน้ำ 16 แห่ง

#### 4 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

- ประปาหมู่บ้าน 15 แห่ง

- ฝาย 2 แห่ง

- บ่อโยก 6 แห่ง

(องค์การบริหารส่วนตำบลหนองพิกุล. 2548 :10)

## ความยากจน

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2518:16) นักเศรษฐศาสตร์ได้กล่าวว่าความยากจน คือ ปรากฏการณ์สัมพันธ์ซึ่งเป็นผลมาจากการกระจายอำนาจทางการเมือง และอำนาจทางเศรษฐกิจที่ไม่ทัดเทียมกันภายใต้ทุนนิยมที่มีส่วนเสริมสร้างให้เป็นปัญหาร้ายแรง ดังนั้น ในแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน ก็คือ การกระจายอำนาจทางการเมือง อย่างทัดเทียมกันควรเน้นความเป็นธรรมในการพัฒนาทางด้านภาคเกษตรและการพัฒนาแบบ รัฐสวัสดิการ เป็นการรวมกลุ่มของประเทศโลกที่สามเพื่อต่อรองกับ ประเทศที่มีความมั่งคั่งกว่า

ประเวศ วะสี (2543:18) ได้กล่าวว่า ความยากจนเกิดจากโครงสร้างของทางสังคมใน ลักษณะการเอาเปรียบคนจน คือ.

1. ทักษะผิดๆ ของสังคมที่รังเกียจคนจนเพราะลักษณะการแต่งตัว แบบปอนๆ และการใช้แรงงานและคิดว่าคนจน จนเพราะเวรกรรมในชาติก่อน
2. โครงสร้างทางกฎหมายที่ให้อำนาจกับคนที่มีฐานะที่ดีกว่า (คนรวย) มากกว่าคนจน
3. โครงสร้างการใช้ทรัพยากรที่รัฐได้ควบคุมสิทธิในการใช้ทรัพยากรของชุมชน
4. ในระบบของการศึกษาที่ใช้งบประมาณทั้งประเทศที่ด้อยคนไปปรับใช้รัฐภาคธุรกิจต่างประเทศที่เอาเปรียบคนไทย
5. ระบบการธนาคารที่ส่งเสริมให้คนรวยเอาเปรียบคนจน
6. ระบบการสื่อสารที่มุ่งผลประโยชน์ทางธุรกิจ ทำให้เกิดวัฒนธรรมของการบริโภคนิยม
7. ระบบราชการที่มีการรวมศูนย์อำนาจเพื่อคนส่วนน้อย
8. การกำหนดนโยบายและทิศทางในการพัฒนาประเทศที่ใช้ยุทธศาสตร์สร้างความร่ำรวยให้คนกลุ่มน้อย
9. ระบบการเมืองที่เป็นตัวแทนของผู้เอาเปรียบทางสังคม
10. สังคมอ่อนแอ เพราะขาดการรวมกลุ่มและร่วมคิดร่วมทำ ที่ก่อให้เกิดพลังและเข้าใจและเข้าถึงปัญหาของชุมชน (ประเวศ วะสี : 2543: 4 )

เสน่ห์ จามริก และ คณะ (2543:18) ให้ความหมายของความยากจน คือ ปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างสังคมและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วง 40 - 50 ปี มีการจัดสรรทรัพยากร ที่เอื้อไปในทางของคนที่มีฐานะดีกว่าจึงทำให้คนจนเสียเปรียบ และก็ไม่ใช่ว่าเรื่องของคุณสมบัติส่วนตัวที่บางคนจน เพราะไม่ยอมทำได้ยอมดี ไม่ขยันเหมือนคนในยุคอดีต

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543:18) ให้ความหมายความยากจน คือ เป็นปัญหาของปัจเจกชนที่แต่ละบุคคลมีรายได้ไม่เท่ากัน เพราะผลมาจากนโยบายในการพัฒนาประเทศที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจซึ่งอยู่ภายใต้การครอบงำจากประเทศมหาอำนาจและนำทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนที่ใช้ในการดำรงชีวิต จึงทำให้ประชาชนไม่สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้เหมือนในอดีต ทำให้กลายเป็นคนจน

สรุป ความยากจน หมายถึง สภาวะการณ์ของประชาชนที่รายได้ไม่เพียงพอแก่การครองชีพและการประทังชีวิต เพื่อความอยู่รอดและอีกทั้งสภาพความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจในสังคมที่ก่อให้เกิดความยากจน (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์.2526:103-106)

### 1. แนวคิดความยากจน

สาระสำคัญของความยากจนในมิติต่างๆ ของนักเศรษฐศาสตร์ ได้กล่าวถึง “ความยากจน” ในความหมายที่แตกต่างกันอย่างน้อย 5 ความหมาย คือ

- ความอึดอัดทางเศรษฐกิจ (Economic insufficiency)
- ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ (Economic inequality)
- ความขาดแคลน (Deprivation)
- ความต้องการพึ่งพา (Dependency)
- ความเป็นปัญหาในสังคม (Diseconomies)

1. ความอึดอัดทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความอึดอัดทางเศรษฐกิจ ที่มักใช้ความหมายที่แตกต่างกัน 2 ความหมายคือ

1.1 การอึดอัดในการยังชีพ หมายถึง สภาวะการณ์ของประชาชนที่มีรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ หรือผู้มีรายได้ต่ำถือเป็นผู้ที่มีฐานะยากจน โดยการกำหนดระดับความยากจนตามหลักเกณฑ์ทางโภชนาการหรือทางสรีระวิทยา ที่เน้นเฉพาะความต้องการอาหารขั้นต่ำของมนุษย์เป็นสำคัญเพื่อการยังชีพซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ 2 ปัจจัย คือ

1.1.1 ระดับความต้องการอาหารขั้นต่ำเพื่อการประทังชีวิตอยู่รอดย่อมแตกต่างกันไปตามขนาดและรูปร่าง

1.1.2 ระดับความต้องการขั้นต่ำที่ยังแตกต่างกันไปตามปริมาณ และลักษณะงานที่ทำผู้ที่มีรูปร่างเท่ากันหากทำงานไม่เท่ากันหรือทำงานลักษณะแตกต่างกันย่อมมีความต้องการอาหารขั้นต่ำไม่เท่ากัน

1.2 ความอึดอัดในการครองชีพ หมายถึง สภาวะการณ์ของประชาชนที่มีรายได้ต่ำกว่าระดับการครองชีพขั้นต่ำ ที่สามารถสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐาน (Basis Needs) ทางด้านปัจจัยสี่

2. ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ หมายถึง สภาพความไม่เสมอภาคในทางเศรษฐกิจในสังคมหนึ่งสังคมใด จะมีมาตรฐานการครองชีพระดับหนึ่งซึ่งถือเป็นแบบฉบับ (Norms) ของมวลชนในสังคมนั้นๆ ที่มีการครองชีพต่ำกว่ามาตรฐานแบบฉบับถือเป็นกลุ่มชนที่ยากจน

3. ความขาดแคลน หมายถึง สภาพการณ์ครองชีพที่มีปัญหาขาดแคลนทางด้านปัจจัยพื้นฐานอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของสภาพการณ์ครองชีพที่เป็นแบบแผนโดยทั่วไปของมวลชนในแต่ละสังคม ซึ่งพยายามหลีกเลี่ยงการยึดถืออัตวิสัย (Subjectivity) และยึดถือวัตถุวิสัย (Objectivity) มากยิ่งขึ้น

4. ความต้องการพึ่งพา หมายถึง สภาพการณ์ที่ประชาชนต้องการพึ่งพารัฐบาลในด้าน การครองชีพของประเทศที่กำลังพัฒนา สำหรับกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วรัฐบาลมีเงินสวัสดิการเพื่อการสงเคราะห์ให้กับประชาชนที่มีฐานะยากจน โดยมีการกำหนดระดับรายได้ที่ถือว่ามี ความยากจน (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2526 :105)

5. ความเป็นปัญหาในสังคม หมายถึง สภาพการณ์ของสังคมเกิดจากปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับการครองชีพในระดับที่ดำรงชีวิตจากรายได้หรือทรัพย์สินที่ไม่เพียงพอกับการยังชีพ หรือการไม่รักษาสุขภาพให้แข็งแรงอย่างเพียงพอที่จะต่อสู้กับการทำงานได้ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2526 :104 – 105)

นอกจากนี้ แนวคิดความยากจนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับเรื่องการพัฒนาซึ่งเป็นที่รับรู้ในสังคมเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 15 ประเทศได้เริ่มเข้าสู่กระแสตามแนวความคิดในเรื่องของ “ความทันสมัย” ที่เป็นจุดเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ .2530 : 26) ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องวางแผนการพัฒนาประเทศในเรื่องของขนาด ปริมาณ ที่เกี่ยวกับความยากจนมีประเด็นต่างๆที่จะต้องพิจารณาดังต่อไปนี้

1. เกณฑ์เส้นความยากจน รายได้ที่เพียงพอที่จะซื้ออาหารและสินค้าหรือบริการอื่นๆ ที่จะดำรงชีพขั้นต่ำในนี้คนจนก็คือคนที่มีรายได้ต่ำกว่ารายได้ระดับความยากจน (เมธี ครองแก้ว และ จินตนา เชิญศิริ. 2518 : 59)

2. เกณฑ์พื้นฐานความยากจนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 มีเป้าหมายการพัฒนาชนบท เพื่อยกระดับรายได้ของคนจนในชนบทและการกระจายผลการพัฒนาไปสู่กลุ่มเป้าหมายทั่วถึง โดยการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานรายได้ระดับหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า จปฐ. และ กชช.2 ค. สามารถรู้สภาพปัญหาของหมู่บ้านซึ่งจะนำไปวางแผนแก้ไขปัญหาและพัฒนาประจำปี และแผนพัฒนาระยะ 5 ปี ทั้งแผนพัฒนาตำบล พัฒนาอำเภอ และพัฒนาจังหวัด (ธเนตร นรภูมิภักษ์. 2534 : 33 - 36)

3. เกณฑ์ชี้วัดความยากจนเชิงโครงสร้าง ได้กล่าวว่า ความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ พิจารณาที่ระดับของรายได้หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้ ไม่เพียงพอกับการดำรงชีพหรือการมีรายได้ต่ำไม่ได้ตามมาตรฐาน มีคุณภาพชีวิตที่ต่ำ เป็นที่ยอมรับในแต่ละสังคม โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวัดสภาวะความยากจนก็ คือ การมีรายได้หรือรายจ่ายของครัวเรือน เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่มุ่งเน้นการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายของครัวเรือน ซึ่งเป็นการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้จ่ายการผลิตและกระบวนการผลิตสินค้าและการบริการที่ดำเนินงานโดยคนจน ตามแนวคิดและการวิเคราะห์ปัญหาความยากจนในเรื่องรายได้ คุณภาพชีวิตด้านต่างๆ (วิทยากร เชียงกุล.2545:1-11)

## 2. สาเหตุความยากจน

วิทยากร เชียงกุล (2545: 1-6) ได้กล่าวถึงสาเหตุความยากจนในเชิงปัญหาที่มีความเชื่อมโยงกับระบบโครงสร้างทางสังคมตัวแบบชี้วัดได้ ดังนี้

1. ชีวัดความยากจนในแง่รายได้ มีการวัดความยากจนโดยใช้รายได้เป็นตัวชี้วัด มีวิธีวัดได้ 2 ทาง คือ

1.1 เชิงสัมบูรณ์ (Absolute poverty) คือ การวัดความยากจนโดยคำนวณความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของครัวเรือนออกมาเป็นตัวเงิน เรียกว่า “เส้นความยากจน” (Poverty line) คือ คนที่มีรายได้ต่อหัวต่อเดือนต่ำกว่าเส้นนี้ก็ถือว่ายากจนโดยมีการปรับตัวเลขทุกปีตามอัตราเงินเฟ้อ

ตารางที่ 2.2 แสดงสัดส่วนคนจนในประเทศไทย

ปี	เส้นความยากจน (บาท/ คน/เดือน)	จำนวนคนจน (ล้านคน)	สัดส่วนคนจน(ร้อยละ)	ช่องว่างความยากจน	ความรุนแรงของปัญหาความยากจน	รายได้ต่อหัว (บาท/เดือน)
2539	737	6.8	11.4	2.8	1.1	3,830
2541	878	7.9	13	3.3	1.3	3,753
2543	882	9.9	14.2	4.1	1.6	3,468
2544	916	8.2	13.1	3.4	1.3	3,482
2545	922	6.2	9.8	2.4	0.9	3,955

ที่มา : สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา สศช. (2546 :1)

1.2 เชิงเปรียบเทียบ (Relative poverty) คือ การวัดความยากจนในเชิงเปรียบเทียบรายได้ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมซึ่งเป็นตัวชี้วัดความยากจนได้ใกล้เคียงความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ปัญหาความยากจนเชิงเปรียบเทียบเป็นปัญหาที่ทวีความสำคัญมากขึ้น

เรื่อยๆ โดยสามารถแยกลักษณะความยากจนเชิงเปรียบเทียบในหมู่บ้านยากจนในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย โดยให้คนในหมู่บ้านอธิบายความยากจนเชิงเปรียบเทียบของคนจน ภายในหมู่บ้านเอง พบว่าตลอดระยะเวลากว่า 4 ทศวรรษของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมากคนในหมู่บ้านที่อยู่ในระดับจนมากมีจำนวนเพิ่มขึ้นในทุกภาคของประเทศไทย และในขณะเดียวกัน จำนวนคนในหมู่บ้านที่มีฐานะปานกลางก็มีจำนวนลดลงเรื่อยๆ และคนในกลุ่มฐานะร่ำรวยที่อยู่ในระดับอยู่ดีกินดีในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีเพิ่มมากขึ้นแต่ไม่ค่อยมากและบางส่วนอยู่ในระดับคงที่ ข้อมูลที่พบทำให้มองได้ว่าสัดส่วนของคนตรงกลาง หรือคนที่มีระดับรายได้ปานกลางลดลงอย่างรวดเร็ว โดยไปเพิ่มจำนวนคนที่อยู่ในระดับยากจนให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นั่นก็หมายความว่า ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยได้ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างมาก ตลอดระยะเวลา กว่า 40 ปีที่ผ่านมา

**ตารางที่ 2.3** ประมาณการสัดส่วนของคนในชุมชนจำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา (ประมาณโดยตัวแทนคนจน)

ภูมิภาค	จนมาก : ปานกลาง : อยู่ดีกินดี (ร้อยละ)		
	ช่วง 2500 – 2510	2534	2544
ตะวันออกเฉียงเหนือ	10 : 90 : 0	70 : 15 : 5	70 : 15 : 5
เหนือ	10 : 85 : 5	40 : 40 : 20	60 : 30 : 10
กลาง	25 : 60 : 15	50 : 40 : 10	50 : 40 : 10
ใต้	10 : 80 : 10	40 : 45 : 15	50 : 35 : 10

**ที่มา :** สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา สศช. (2546 :5)

การสำรวจนิยามความยากจนของชาวบ้านนั้นพบว่า นิยามความยากจนที่ชาวบ้านให้ความหมายนั้นมีความแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน โดยบางหมู่บ้านก็นิยามความยากจนตามความหมายของรัฐ เช่น จังหวัดร้อยเอ็ดที่แยกคนในหมู่บ้านตามฐานะทางเศรษฐกิจ ที่เป็นคนจนถาวรและคนฐานะปานกลาง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ามีบางหมู่บ้านที่นิยามความหมายของความยากจนในมุมมองที่กว้างขึ้น เช่น ชาวบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ให้ความหมายว่าคนจนที่สุดคือ คนที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ รองลงมาคือคนที่ชำระหนี้คืนได้ โดยสัดส่วนของคนจนในสองกลุ่มนี้มีรวมกันถึง 95% ของทั้งหมด ในขณะที่ชาวบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราชให้ความหมายว่าคนจนที่สุดคือคนที่เลี้ยงดูครอบครัวไม่ได้ และรองลงมาคือ คนที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้และมีสัดส่วนรวมกันสูงถึง 85% ของทั้งหมด จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นจังหวัดเดียวที่ชาวบ้านในชุมชนระบุว่ามีคนจนจำนวนไม่มากคือคิดเป็นร้อยละ 11 (จนสุดร้อยละ 4 และจนร้อยละ 7) ซึ่งก็น่าสนใจเพราะว่าประการแรกเป็นจังหวัดในภาคกลางซึ่งมักจะมีปัญหาความยากจนน้อยกว่า

ภาคอื่นๆ (อีกจังหวัดในภาคนี้คือนครสวรรค์ก็มีปัญหาความยากจนไม่มาก)และประการที่สอง เป็นจังหวัดที่มักได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐในรูปแบบของสาธารณูปโภคพื้นฐาน และเป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งในชุมชนชนบทและชุมชนเมืองส่วนใหญ่ไม่ได้ระบุว่ามีความรู้พื้นฐานระดับอยู่ในชุมชนของตัวเองเลย

2. การวัดความยากจนในแง่คุณภาพชีวิต คือ การวัดในเชิงสังคมทางการเมือง และวัฒนธรรม เช่น ปัญหาทางด้านสุขภาพ การศึกษาต่างๆมีปัญหา ด้านเชื้อชาติ เพศ วัย มีสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมต่ำ การไม่มีสิทธิและมีโอกาสเข้าถึงการบริการขั้นพื้นฐานต่างๆ

2.1 การวัดข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) คือ ข้อมูลในระดับครัวเรือนที่แสดงถึงความจำเป็นของคนในครัวเรือน โดยกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ในทุกระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาคและประเทศ โดยกระทรวงมหาดไทย กรมการพัฒนาชุมชน ได้ดำเนินการสำรวจจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลตามเครื่องชี้วัด จปฐ. ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545– 2549) มี ทั้งหมด 6 หมวด 36 ตัวชี้วัด

ตารางที่ 2.4 แสดงเกณฑ์ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)
<b>หมวดที่ 1 สุขภาพดี (11 ตัวชี้วัด)</b>	
1. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด	100
2. หญิงที่คลอดลูกได้รับการทำคลอด และดูแลหลังคลอด (คน)	100
3. เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 2,500 กรัม (คน)	100
4. เด็กแรกเกิดถึง 1 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ (คน)	100
5. เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่ 4 เดือนแรกติดต่อกัน (คน)	90
6. เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี ได้กินอาหารอย่างเหมาะสมและเพียงพอ (คน)	100
7. เด็กอายุ 6 – 15 ปี ได้กินอาหารอย่างถูกต้องครบถ้วน (คน)	100
8. เด็กอายุ 6 – 12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ (คน)	100
9. ทุกคนในครัวเรือนได้กินอาหารที่มีคุณภาพ และได้มาตรฐาน (ครัวเรือน)	90
10. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม (ครัวเรือน)	100
11. คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี (คน)	30
<b>หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย (8 ตัวชี้วัด)</b>	
12. ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและบ้านมีสภาพคงทนถาวร (ครัวเรือน)	100
13. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี (ครัวเรือน)	95
14. ครัวเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี (ครัวเรือน)	95
15. ครัวเรือนมีการจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ (ครัวเรือน)	95
16. ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ (ครัวเรือน)	100
17. ครัวเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกวิธี (ครัวเรือน)	100
18. ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (ครัวเรือน)	100
19. ครอบครัวมีความอบอุ่น (ครัวเรือน)	100
<b>หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา (6 ตัวชี้วัด)</b>	
20. เด็กอายุ 3-5 ปี ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน (คน)	100
21. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี (คน)	100
22. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย (คน)	50
23. เด็กที่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพ (คน)	80
24. คนอายุ 15-60 ปี อ่านออกและเขียนภาษาไทยได้ (คน)	100

ตารางที่ 2.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	เป้าหมาย (ร้อยละ)
25. คนในครัวเรือนได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 5 ครั้ง (ครัวเรือน)	100
<b>หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า (3 ตัวชี้วัด)</b>	
26. คนอายุ 18-60 ปี มีการประกอบอาชีพและมีรายได้ (คน)	80
27. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 20,000 บาทต่อปี (ครัวเรือน)	70
28. ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน (ครัวเรือน)	60
<b>หมวดที่ 5 plugged ค่านิยมไทย (5 ตัวชี้วัด)</b>	
29. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา (คน)	100
30. คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่ (คน)	50
31. คนอายุ 6 ปีขึ้นไปทุกคนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1-8 ครั้ง	100
32. คนสูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน (คน)	100
33. คนพิการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน (คน)	100
<b>หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา (4 ตัวชี้วัด)</b>	
34. ครัวเรือนมีคนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล (ครัวเรือน)	90
35. ครัวเรือนมีคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น	30
36. ครัวเรือนมีคนเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน (ครัวเรือน)	100
37. คนที่มีสิทธิ์ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง (คน)	100

**ที่มา :** ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท (2546 :6-7)

2.2 การวัดข้อมูลพื้นฐานนำข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ( กชช. 2ค ) มีตัวชี้วัดจำนวน 6 ด้าน 30 ตัวชี้วัดซึ่งแต่ละตัว สามารถจำแนกสภาพปัญหาออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. มีปัญหาหนัก (ได้ 1 คะแนน)
2. มีปัญหากลาง (ได้ 2 คะแนน)
3. มีปัญหาน้อย/ไม่มีปัญหา (ได้ 3 คะแนน)

โดยมีตัวชี้วัด (กชช. 2ค) จำนวน 6 ด้านด้วยกัน คือ.

1. ด้านสภาพพื้นฐาน เช่น ออกสารสิทธิ์ ไฟฟ้า คมนาคม เป็นต้น
2. ด้านผลผลิตรายได้และการมีงานทำ เช่น อัตราค่าจ้างการมีงานทำผลผลิต

จากไร่นา

3. ด้านสาธารณสุขและการอนามัย เช่น การบริการสาธารณสุข เด็กแรกเกิด  
ได้รับสารอาหารครบ

4. ด้านแหล่งน้ำ เช่น น้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

5. ด้านความรู้ การศึกษาและวัฒนธรรม เช่น ระดับการศึกษา อัตราการเรียนต่อ

6. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ ป่า (คณะกรรมการ  
อำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน. 2546 : 77) สาเหตุของความยากจน ในด้าน  
ของการเข้าถึงบริการรัฐหรือโครงสร้างพื้นฐาน โดยมีรายละเอียดของแต่ละตัวแปรดังนี้

1. ตัวแปรด้านสุขภาพ เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน  
มักมีลักษณะและ สาเหตุของการป่วยและการตายที่แตกต่างกันกล่าวคือ คนจนมักจะป่วยและ  
ตายด้วยโรคที่ป้องกันได้ด้วยวัคซีนมากกว่ากลุ่มคนรวย ในขณะที่เดียวกันสุขภาพอาจเป็นเหตุให้  
เกิดความยากจน เพราะนอกจากสมาชิกที่เจ็บป่วยจะไม่สามารถช่วยในการผลิตและหารายได้  
ให้แก่ครัวเรือนได้แล้ว ยังเพิ่มภาระด้านค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาลและค่าเลี้ยงดู เห็นได้จาก  
ข้อมูลเกี่ยวกับสาธารณสุขของคนไทย (สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. 2545 :73-75) ดังนี้

1.1 อัตราการตาย (จากการตั้งครรภ์และการคลอด) ลดลงจาก 374  
ต่อการเกิดมีชีพ 100,000 ราย ในปี พ.ศ. 2505 เพียง 11 ต่อการเกิดมีชีพ 100,000 ราย  
ในปี พ.ศ. 2540 หรือลดลงถึง 34 เท่า

1.2 อัตราทารกตาย ลดลงจาก 84 ต่อการเกิดมีชีพ 1,000 รายในปี  
พ.ศ.2507 เหลือเพียง 26 ต่อการเกิดมีชีพ 1,000 ในปี พ.ศ. 2540 หรือลดลง 3.2 เท่า

1.3 อัตราการฉีดวัคซีนป้องกันบาดทะยักครบชุด ในหญิงตั้งครรภ์เพิ่ม  
จากร้อยละ 30 ในปี พ.ศ. 2525 เป็นร้อยละ 89 ในปี พ.ศ. 2541

1.4 อุบัติการณ์โรคบาดทะยักในเด็กแรกเกิดลดลงจาก 72 ต่อแสน ในปี  
พ.ศ. 2520 เป็น 0.03 ต่อแสน ในปี พ.ศ. 2541 หรือลดลงถึง 2,400 เท่า

1.5 อัตรามารดาตั้งครรภ์ที่โลหิตจางจากการขาดธาตุเหล็ก ลดลงจาก  
ร้อยละ 28.5 ในปี พ.ศ. 2530 เป็นร้อยละ 11.9 ในปี พ.ศ. 2540

1.6 ครอบครัว โดยเฉลี่ยมีบุตรลดลงจนถึงปัจจุบัน มีบุตรครอบครัวละ  
ประมาณ 2 คน ทำให้อัตราเพิ่มของประชากรลดลงจาก 6 คนในปี พ.ศ. 2513 เป็น 4.2 คน  
ในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นผลมาจากความสำเร็จของการวางแผนครอบครัว

1.7 การคลอดโดยเฉพาะผู้ป่วยที่ฝากครรภ์พิเศษกับแพทย์ (ทั้งใน  
โรงพยาบาลรัฐและเอกชน) จะมีการผ่าตัดคลอดสูงมากอัตราการผ่าตัดคลอดในประเทศไทยสูง

ถึงร้อยละ 24 และในโรงพยาบาลเอกชนบางแห่ง อัตราการผ่าตัดคลอดสูงถึงร้อยละ 75 อัตราที่สูงมากนี้สัมพันธ์กับผลประโยชน์มากกว่าความจำเป็นทางการแพทย์

1.8 วิฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ทำให้ปัญหาสุขภาพในเด็กและหญิงตั้งครรภ์ มีแนวโน้มแย่ลงซึ่งแน่นอนครอบครัวที่มีรายได้น้อย ว่างาน ย่อมได้รับผลกระทบรุนแรงมากกว่า

1.9 หญิงตั้งครรภ์ที่ติดเชื้อ เพิ่มจากร้อยละ 0.68 ในปี พ.ศ. 2534 เป็นร้อยละ 2.3 ในปี พ.ศ. 2538 และลดลงเป็นร้อยละ 1.5 ในปี พ.ศ. 2541 ทำให้มีเด็กทารกที่ติดเชื้อเอดส์เกิดขึ้นปีละเกือบหมื่นราย

1.10 โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนไป โดยสัดส่วนของเด็กลดลงและสัดส่วนของประชาชนวัยทำงาน และผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นหากแนวโน้มเช่นนี้ดำรงอยู่ต่อไป อีก 20 ปีข้างหน้า (ในปี พ.ศ. 2563) จะมีผู้สูงอายุถึงร้อยละ 16 ของประชากรไทย

1.11 แนวโน้มครอบครัวไทยจะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาเมือง การพัฒนาที่มุ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้มีการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมือง โครงสร้างครอบครัวและชุมชนในชนบทอ่อนแอลง ทำให้ความสัมพันธ์ของครอบครัวในเขตเมืองจึงมีความอ่อนแอเพราะไม่มีเวลาให้เกื้อหนุนและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดลง

1.12 อัตราการขาดอาหารในเด็ก 0-5 ปี ลดลงเป็นลำดับจาก ร้อยละ 22 ในปี พ.ศ. 2531 เป็นร้อยละ 8.4 ในปี พ.ศ. 2541

1.13 อัตราน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ของเด็กวัยเรียนลดลงจากร้อยละ 20 ในปี พ.ศ. 2534 เป็นร้อยละ 8 ในปี พ.ศ. 2539 และกลับเพิ่มเป็นร้อยละ 12 ในปี พ.ศ. 2541 ภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ

1.14 ความชุกของภาวะขาดสารไอโอดีนในเด็กชั้นประถมศึกษาลดลงจากร้อยละ 19 ในปี พ.ศ. 2532 เป็นร้อยละ 4 ในปี พ.ศ. 2541 แม้แนวโน้มทั่วไปจะดีขึ้นแต่ประชาชนผู้ยากไร้ยังมีปัญหาขาดสารอาหารมากและยังมีปัญหาอื่นๆอีกเช่น ขาดวิตามิน A

1.15 ในด้านบริการทางการแพทย์ก็มีราคาแพง มีปัญหาในด้านสุขภาพและปัญหาความเสมอภาค

1.16 คนไทยกำลังจ่ายค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพถึงปีละกว่า 2 แสนล้านบาท ในปี พ.ศ. 2541 และเพิ่มขึ้นในอัตราปีละกว่าร้อยละ 9 เร็วกว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังพบว่าคนจนจะต้องมีค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพคิดเป็นสัดส่วนของรายได้สูงกว่าคนรวยหลายเท่า

1.17 ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ เป็นไปเพื่อบริการทางการแพทย์เกือบทั้งหมดและเป็นการใช้จ่ายเพื่อซื้อบริการเทคโนโลยีราคาแพงที่ไม่จำเป็น รวมทั้งการบริโภคยาที่ไม่เหมาะสม ซึ่งสะท้อนถึงการขาดประสิทธิภาพของระบบบริการสุขภาพ

1.18 มีประชาชนประมาณร้อยละ 20 ซึ่งไม่มีหลักประกันใดๆ ด้านสุขภาพ เมื่อเจ็บป่วยจะต้องจ่ายเงินเองและแม้ผู้มีหลักประกันสุขภาพ หากต้องการบริการที่ดีก็จะต้องจ่ายเพิ่มขึ้นอีก

1.19 การเข้าถึงบริการสุขภาพของประชาชนมีความไม่เท่าเทียมกัน เนื่องจากการกระจายทรัพยากรด้านสุขภาพที่ไม่เท่าเทียมกัน และสิทธิสวัสดิการสุขภาพที่แตกต่างกัน ในปี พ.ศ. 2540 จำนวนแพทย์ต่อประชากรในภาคอีสาน น้อยกว่าใน กทม. ถึง 14 เท่า

1.20 ความสะดวกในการพบแพทย์เวลาเจ็บป่วยยังเป็นปัญหาอย่างมาก อยากรพแพทย์อย่างรวดเร็ว ก็ต้องจ่ายเงินไปรับบริการที่คลินิกหรือโรงพยาบาลเอกชน หากไปรับบริการที่โรงพยาบาลรัฐ โดยไม่มีเส้นสาย ก็ต้องไปเข้าคิวกันตั้งแต่ ตี 4

2. ตัวแปรด้านการศึกษา เป็นตัวแปรที่สะท้อนว่าครัวเรือนที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงบริการการศึกษาของรัฐ นอกจากนี้การได้รับการศึกษาน้อยกลายเป็นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพ

ตารางที่ 2.5 แสดงรายละเอียดของดัชนีชี้วัดความยากจนเพื่อทำผังความยากจน

กลุ่มดัชนี	ดัชนีย่อย
ด้านสุขภาพ	<ul style="list-style-type: none"> <li>- การขาดอาหารในเด็ก 0 – 5 ปี</li> <li>- การขาดอาหารในเด็ก 6 - 12 ปี</li> <li>- หญิงตั้งครรภ์ที่ได้รับการดูแล</li> <li>- การรับวัคซีนในเด็ก 0 – 5 ปี</li> <li>- การรับวัคซีนในเด็ก 6 – 12 ปี</li> <li>- การตายของเด็กอายุต่ำกว่า 1 ปี</li> <li>- การมีส้วมและการใช้ส้วมอย่างถูกสุขลักษณะ</li> <li>- ความเหมาะสมและเพียงพอของน้ำสะอาด</li> </ul>
ด้านการศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ผู้ไม่ได้รับการศึกษา</li> <li>- การอ่านออกเขียนได้ของผู้ใหญ่ (อายุ 14 ปีขึ้นไป)</li> </ul>
ด้านโครงสร้างพื้นฐาน	<ul style="list-style-type: none"> <li>- การมีไฟฟ้าใช้</li> <li>- การมีน้ำใช้</li> </ul>
ลักษณะครัวเรือน	<ul style="list-style-type: none"> <li>- สิทธิในที่ดินทำกิน</li> <li>- การประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตร</li> <li>- ความคงทนถาวรของที่อยู่อาศัย</li> </ul>

**ที่มา :** สำนักงานประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา (2547:10)

ผลการศึกษาดัชนีชี้วัดความยากจนสรุปได้ว่า อำเภอที่มีปัญหารุนแรงในเกือบทุกด้านส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคเหนือ ได้แก่ อำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ และตาก ส่วนในภาคตะวันตกอำเภอที่มีปัญหาทั้งสี่ด้าน คือ อำเภอในจังหวัดกาญจนบุรี ภาคใต้ ได้แก่ อำเภอในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และนราธิวาส ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ อำเภอในจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น นอกจากนี้ผลการศึกษา ภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ กาญจนบุรี บุรีรัมย์ และ สุราษฎร์ธานี สรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีผลต่อการให้บริการจากภาครัฐ ได้แก่ การมีถนนและสภาพของถนน สภาพภูมิประเทศ จำนวนเจ้าหน้าที่ เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ รถยนต์ น้ำมัน ระยะเวลา ระหว่างหมู่บ้านกับจังหวัด การกระจายตัวของหมู่บ้าน และการสื่อสารทางด้านภาษา

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการรับบริการจากภาครัฐ ได้แก่ การมีถนน สภาพถนน ลักษณะภูมิประเทศ การมียานพาหนะ ระยะเวลาระหว่างหมู่บ้านกับสถานที่ให้บริการ

การประกอบอาชีพรับจ้างซึ่งทำให้ต้องเดินทางเร่ร่อน และสื่อทางด้านภาษา หมู่บ้านที่อยู่ไกลจากหน่วยราชการอาทิ สถานีอนามัย และโรงเรียน การติดต่อขอรับบริการย่อมทำได้ลำบาก ส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นไปได้ช้าพอกระบวนการทางกฎหมายที่เป็นตัวสร้างความเหลื่อมล้ำในสังคม และระบบราชการไม่เอื้อต่อการแก้ปัญหา ความยากจนทั้งในแง่ขั้นตอนในการปฏิบัติงานที่ซับซ้อนและล่าช้า รวมไปถึงความซ้ำซ้อนของหน่วยงานต่างๆ ในขั้นตอน การปฏิบัติการตลอดจนความไม่สอดคล้องกันของแผนงานและงบประมาณในระดับต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยหลักจากภายนอก ที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาความยากจนและซ้ำเติมคนจนมากขึ้น

สำนักงานประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา ได้สรุปสาเหตุของความยากจนจากการศึกษาด้วยวิธีสถิติวิเคราะห์แบบ Multivariate Analysis ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของคนจน คือ ตัวแปรตามกลุ่มแรกจะเป็นตัวแปรที่เป็นลักษณะในเชิงบุคคล อาทิ เพศและอายุของผู้นำครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือน ขนาดของครัวเรือน อาชีพของผู้นำครอบครัว และสมาชิก และพื้นที่อยู่อาศัย และภูมิฐานะเป็นต้น ตัวแปรในกลุ่มนี้แม้รัฐจะไม่สามารถเข้าไปเปลี่ยนแปลงได้โดยตรง (แต่อาจเข้าแทรกแซงได้โดยทางอ้อม หรือในระยะยาวเช่น การรณรงค์การวางแผนคุมกำเนิดซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการลดขนาดของครัวเรือน) แต่จะมีข้อดีในการช่วยให้รัฐทราบลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนจน และสามารถระบุกลุ่มที่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือและระดับความช่วยเหลือที่จำเป็นได้

1. อาชีพของผู้นำครอบครัว เมื่อแยกประเภทของอาชีพออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ การประมงและการป่าไม้ เกษตรกรรมอุตสาหกรรม ค้าขาย บริการ และก่อสร้าง แล้วพบว่า อาชีพที่มีแนวโน้มจะเพิ่มโอกาสการตกเป็นคนจน ได้แก่ การประมง การป่าไม้และเกษตรกรรม ในขณะที่ผู้ประกอบอาชีพบริการเป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มไม่ว่าจะเป็นคนจนมากที่สุด (ค่าความเสี่ยงลดลง 0.0547) ตามด้วยกลุ่มผู้ประกอบอาชีพค้าขาย (0.0465) อุตสาหกรรมและก่อสร้าง (0.0353) เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบอาชีพในภาคเกษตรแล้วพบว่า ปริมาณการถือครองที่ทำกินเป็นปัจจัยที่สำคัญมากประการหนึ่งต่อโอกาสตกเป็นคนจนของเกษตรกรโดยมีเพียงเกษตรกรรายใหญ่ผู้มีที่ทำกินตั้งแต่ 40 ไร่ ขึ้นไปเท่านั้นที่ไม่น่าจะตกเป็นคนจน ในทางตรงกันข้ามกลุ่มเกษตรกรรายย่อยผู้มีที่ทำกินน้อยกว่า 10 ไร่ เป็นกลุ่มที่เสี่ยงต่อการตกเป็นคนจนมากที่สุด (ค่าความเสี่ยงเพิ่มขึ้น 0.1360) ตามด้วยกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีที่ทำกินของตนเอง (0.0687) และกลุ่มเกษตรกรขนาดกลางผู้มีที่ทำกินตั้งแต่ 10 ไร่ ถึง 39 ไร่ (0.0340)

2. เพศของผู้นำครอบครัว ผู้อาศัยในครอบครัวที่ผู้มาเป็นเพศหญิงไม่ได้มีโอกาสตกเป็นคนจนเพิ่มขึ้นตามที่มักเข้าใจกันแต่อย่างใดในทางตรงกันข้ามสมาชิกในครอบครัวที่มี

ผู้นำเพศหญิงกลับมีความเสี่ยงต่อการตกเป็นคนจนน้อยกว่าครอบครัวที่มีผู้นำเพศชาย (ค่าความเสี่ยงลดลงโดยเฉพาะเมื่อผู้นำครัวเรือนนั้นมีอายุค่อนข้างน้อย) เหตุผลประการหนึ่งที่อาจช่วยอธิบายลักษณะดังกล่าว ได้แก่ การที่ครัวเรือนที่มีผู้นำเพศหญิงมักเป็นครัวเรือนที่ไปประกอบอาชีพยังสถานที่อื่น ซึ่งมักส่งเงินบางส่วนกลับไปยังครอบครัวที่ภูมิลำเนาเดิมของตนเองและเป็นเหตุให้คุณภาพชีวิตของครอบครัวดังกล่าวอาจอยู่เหนือระดับเส้นความยากจน จึงมักไม่ถูกจัดเป็นคนจน

3. อายุของผู้นำครอบครัว โดยทั่วไปแล้วอายุของผู้นำครอบครัวมีส่วนเพิ่มความเสี่ยงต่อโอกาสตกเป็นคนจนของสมาชิกในครอบครัว (ค่าความเสี่ยงเพิ่มขึ้น 0.0003) อันน่าจะเป็นผลจากศักยภาพในการหารายได้ของผู้นำครอบครัวซึ่งมักลดลงเมื่อมีอายุเพิ่มขึ้น

4. ที่อยู่อาศัย แม้กลุ่มคนจนส่วนใหญ่ของประเทศจะกระจุกตัวอยู่ในภาคชนบท ผลจากการประมาณการพบว่า การอาศัยอยู่ในเมืองมีส่วนช่วยลดความเสี่ยงต่อการตกเป็นคนจนได้เพียงเล็กน้อย (ความเสี่ยงลดลง 0.013) หลังจากที่ได้ควบคุมอิทธิพล จากปัจจัยตัวอื่น ๆ เช่น การศึกษาของคนในเมืองที่มักสูงกว่าคนในชนบทหรืออาชีพของคนในเมืองที่มักเป็นอาชีพค้าขาย หรือรับจ้างไม่ใช่อาชีพเกษตรกรรม

5. ขนาดของครัวเรือน มีส่วนเพิ่มความเสี่ยงต่อการตกเป็นคนจนค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ สมาชิกในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นคนหนึ่งจะเพิ่มความเสี่ยงของการตกเป็นคนจนให้กับสมาชิกทุกคนในครัวเรือนประมาณ 0.0162 เหตุผลประการหนึ่งอาจเป็นเพราะสมาชิกที่เพิ่มขึ้นมักอยู่ในวัยเด็ก ซึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพที่สามารถหารายได้ได้ตามควรจึงเป็นการเพิ่มสัดส่วนจำนวนผู้ที่ไม่สามารถหารายได้ในครอบครัวต่อจำนวนผู้มีรายได้และก่อให้เกิดภาระทางการเงินแก่สมาชิกคนอื่นในที่สุด

6. อายุของสมาชิกในครอบครัว หากสัดส่วนสมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุระหว่าง 15 - 24 ปี เพิ่มขึ้นมีความเสี่ยงต่อการตกเป็นคนจน อาจเป็นผลมาจากการที่ผู้อยู่ในช่วงอายุนี้อย่างไม่สามารถหารายได้มากนักและเป็นภาระทางการเงินแก่สมาชิกคนอื่นในครอบครัวในส่วนของครัวเรือนที่มีสัดส่วนสมาชิกอายุตั้งแต่ 25 ปี ขึ้นไปค่อนข้างมากจะลดความเสี่ยงต่อการตกเป็นคนจนและการมีสัดส่วนของสมาชิกผู้มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไปอาศัยอยู่ในครัวเรือนก็มีความเสี่ยงที่ตกเป็นคนจนได้ เนื่องจากการมีศักยภาพในการหารายได้ที่ลดลง และจะพบว่าครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่มากมักเป็นครัวเรือนขนาดใหญ่ที่อยู่กันเป็นระบบเครือญาติ ซึ่งมักเป็นครอบครัวในชนบทที่มีฐานะดีพอสมควร

7. เพศของสมาชิกในครอบครัว เป็นสัดส่วนของสมาชิกเพศหญิงในครอบครัวที่เพิ่มขึ้นจะมีส่วนช่วยลดความเสี่ยงต่อการตกเป็นคนจนได้ค่อนข้างมากถึงประมาณ 0.0278 อันน่าจะเป็นผลจากการที่เพศหญิงสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานบางประเภทได้ง่ายกว่าเพศชาย เช่น การบริการและการรับจ้างตามสถานที่อยู่อาศัย ซึ่งมักให้ค่าตอบแทนสูงกว่าอาชีพเกษตรกรรมต่อเนื่อง

สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ (2543 :16-17) ได้กล่าวถึงสาเหตุของความยากจน ดักดานใน ภาคกลางมีดังนี้

1. การขาดที่ดินทำกิน ทำให้ไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพต้องไปทำงานรับจ้างและการไม่มีการศึกษาหรือมีการอบรมจึงทำให้มีงานทำไม่เต็มที่ รายได้น้อย ไม่มีเงินออม จึงทำให้ไม่มีโอกาสฟื้นตัว

2. มีที่ดินไม่ใหญ่มากหรือต้องไปเช่าที่ดิน จึงไม่ต้องการลงทุนเพื่อปรับที่ดิน ทำให้การผลิตไม่มีประสิทธิภาพ ผลผลิตน้อย ต้นทุนต่อหน่วยสูง รายได้สุทธิไม่มีหรือมีน้อยไม่มีโอกาสฟื้นตัว

3. ขาดการศึกษาและขาดการอบรมที่เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทำให้ไม่ค่อยมีงานรองรับ ไม่เห็นทางที่จะประกอบอาชีพที่มีรายได้สม่ำเสมอ การรับจ้างทั่วไปไม่แน่นอนชั่วโมงการทำงานต่ำ รายได้น้อยและรายได้ทางการเกษตรไม่มีเสถียรภาพ ค่าใช้จ่ายสูงหนี้สินมาก ไม่มีโอกาสฟื้นตัว

4. ภาวะในการเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน ทั้งด้านสุขภาพและการครองชีพ ทำให้มีรายจ่ายภายในครัวเรือนสูง ไม่อาจมีเงินออมได้

5. ผู้นำครัวเรือนมองไม่เห็นทางออก ไม่มีความหวัง จึงขาดพลังที่จะคิดไปข้างหน้า คิดเพียงให้อยู่รอดไปแต่ละวัน

ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์. (2542 :22) ได้กล่าวถึงสาเหตุความยากจน ดังนี้.

1. คนจนหรือคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมต่ำกว่าคนอื่น ๆ ในสังคมเดียวกันซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมของคนไทย เป็นสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม ที่มีการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ และเป็นปัจจัยพื้นฐานคนที่ถูกจัดว่ายากจนในสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิมมาจากความด้อยโอกาสทางสังคม และวัฒนธรรม จากภูมิหลังทางสังคมที่มองว่าเป็นผู้ด้อยโอกาส เช่น เกิดมาพิการหรือเกิดจากภัยพิบัติต่างๆ เป็นหม้าย แก่ชราภาพโดยไม่มีลูกหลานเลี้ยงดูมากกว่า ที่เกิดมาและอยู่ในชนชั้นที่ยากจน

2. วิธีการผลิต และวิถีชีวิตแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่สมัยใหม่ ทำให้ประชาชนมีรายได้ไม่พอที่จะดำรงชีพ แต่ต้องจับจ่ายใช้สอยเพิ่มขึ้นในอัตราสูงกว่ารายได้ เช่น เกษตรกรต้องเป็นผู้เช่าที่ดินในการประกอบอาชีพ การเป็นหนี้เพราะต้องซื้อของแพงแต่ต้องขายผลิตผลในราคาถูกลง การทำงานหนักเพิ่มขึ้น การมีคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ลดลงนั้นก็หมายถึงพวกเขาอาจมองว่าวิถีชีวิตการเกษตรแบบดั้งเดิม

3. การมีรายได้ไม่พอเพียงที่จะดำรงชีพอย่างเหมาะสม โดยนักเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมอุตสาหกรรม

3.1 ประชากรเพิ่มขึ้นมากแต่ทรัพยากรมีจำนวนจำกัด

3.2 โครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมของประเทศยากจนเป็นแบบเผด็จการ และเจ้าขุนมูลนายโดยอภิสิทธิชนกลุ่มน้อย

4. คนจนได้รับการศึกษาอบรมต่ำ มีวิธีการผลิตและวิถีชีวิตที่ล้าหลังประสิทธิภาพการผลิตต่ำ

สุพัตรา สุภาพ (2543 : 82 – 83) ได้กล่าวถึงสาเหตุความยากจนได้ดังต่อไปนี้

1. ความผิดปกติทางร่างกายและจิตใจ คือ ร่างกายพิการ ทูพพลภาพ ไม่แข็งแรง เจ็บป่วยหรือชราภาพ ระดับปัญญาต่ำ โรคประสาท เป็นสาเหตุของความยากจนในระดับปัจเจกชนกล่าวคือ ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ และ ต้องมีรายจ่ายพิเศษเป็นค่ารักษาพยาบาลทำให้รายได้ไม่พอกับรายจ่าย

2. การเสียระเบียบทางสังคม คือ ที่ก่อให้เกิดความยากจน เช่น การแตกแยกของครอบครัว การว่างงาน การผละงาน การเกิดจลาจลหรือการเกิดสงคราม เกิดภัยธรรมชาติ โรคระบาด การเกิดอุบัติเหตุการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุทางสังคมที่ก่อให้เกิดความยากจนในสังคมได้ โดยเฉพาะบุคคลที่ทำงานการเกษตรกรรม ประสบปัญหาภาวะอากาศแห้งแล้งทำให้พืชผลได้รับความเสียหาย หรือการเกิดโรคระบาดในสัตว์เลี้ยงล้มตาย ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สิน

3. พฤติกรรมเบี่ยงเบน คือ บุคคลที่ไม่อาจไขว่คว้าหาโอกาสได้จนเกิดความท้อแท้หมดความพยายามที่จะทำมาหากินหรือที่จะสร้างความมั่นคงให้เกิดแก่ตนเองและครอบครัว

4. การขัดแย้งในค่านิยม คือ บุคคลที่มีความยากจนอาจเป็นบุคคลที่เลือกเส้นทางที่หาความสงบสุขทางด้านจิตใจ จึงไม่ได้พยายามที่จะสร้างฐานะตามค่านิยมแบบวัตถุนิยม เมื่อมีการเปรียบเทียบกับคนสองกลุ่มจึงได้เกิดคนที่ยากจน เพราะมีเงินทองหรือทรัพย์สินน้อยกว่าคนอื่นกลุ่มหนึ่ง

5. การกำหนดมาตรฐานของสังคม คือ การที่คนในสังคมเป็นผู้กำหนดว่าคนที่มีรายได้น้อย หรือการมีลักษณะบางอย่างเป็นคนจน คนกลุ่มนั้นก็ได้อธิบายว่าเป็นคนยากจน

6. ความซบเซา คือ คนที่เข้าสู่วัยชราที่จะถูกกำหนดให้ต้องออกจากงาน ทำให้ไม่มีรายได้ไม่เพียงพอกับการครองชีพถึงแม้ว่าจะได้เป็นบำนาญ บำนาญ ก็ไม่เท่ากับรายได้เดิมทำให้ฐานะครอบครัวยากจน ถ้ารายได้หลักของครอบครัวเพียงอย่างเดียว

7. การศึกษาต่ำ คือ การที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนจึงทำให้ไม่สามารถที่จะยกฐานะของตนเองได้ในการประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีรายได้น้อยเพราะขาดความรู้

### 3. แนวคิดการพึ่งตนเอง

แนวคิดการพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจาก “พระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ทรงดำเนินการแนะนำสาธิตให้ประชาชนดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาทเป็นไปตามหลักการพัฒนาสังคมชุมชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้ประชาชนได้เกิดการพึ่งตนเองของคนในชนบทเป็นหลัก

#### วิธีการพัฒนา

1. ทรงยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม
2. ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ
3. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) เป็นจุดหลักสำคัญในการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
4. ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ
5. ทรงยึดหลักสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงานตามโครงการอัน

เนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ ทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือนิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้แต่ถ้าเราเข้าไปแล้วเราเข้าไปดูว่า เขาต้องการอะไรจริง แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

6. การสร้างความแข็งแรงให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิตอันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญคือ แหล่งน้ำเพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝน ได้มีโอกาสที่จะมีผลผลิตได้ตลอดปีซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในเรื่องของอาหาร ในการพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอนและต้องสร้างพื้นฐานในการ

ดำรงชีวิต คือ ความพอมมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

7. การส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลนและเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ด้านต่างๆ การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีความสำเร็จในเรื่องการพึ่งตนเอง ซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบท ได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็

8. ทรงนำความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมไปถึงมือชาวชนบทอย่าเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยทรงมุ่งให้เป็นขบวนการด้านเทคโนโลยีทางการผลิตที่มีการรวมกลุ่มของประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาหลักของชุมชนชนบทซึ่งเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาที่พึ่งตนเอง โดยเฉพาะการรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์ การส่งเสริมโดยกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ในบางพื้นที่ตามความเหมาะสม ทรงพิจารณาผู้นำโดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอบอ้อมอารี ความเป็นคนท้องถิ่นและรักท้องถิ่น มีการส่งเสริมและการพัฒนาที่พึ่งตนเอง ซึ่งต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป คือ ชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยก้าวไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2543 : 69 – 72) ได้กล่าวถึงการพึ่งตนเอง (Self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ และสามารถพึ่งตนเองได้ มีทั้งปัจเจกบุคคลและชุมชน ดังนี้

ปัจเจกชน หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ เช่น สามารถแยกครอบครัวออกมาจากพ่อแม่และสามารถเลี้ยงตัวได้ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต อีกทั้งตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ

ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีการทำงานกิจกรรมระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคมเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นระยะเวลา และการที่ชุมชนพึ่งตนเองได้มี 5 ด้านด้วยกัน คือ

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological self reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุที่มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอรวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน “ (Folk – wisdom)

2. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ (Economic self – reliance) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พอสมควร

3. การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural self – reliance) หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์ อีกทั้งสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ เช่น ดิน ป่าไม้ สัตว์บก สัตว์น้ำ และแร่ธาตุต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

4. การพึ่งตนเองทางจิตใจ (Psychological self – reliance) หมายถึง สภาพจิตใจที่มีความกล้าแข็งที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคในการดำรงชีวิต

5. การพึ่งตนเองทางสังคม (Social self – reliance) หมายถึง กลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถ มีการติดต่อสัมพันธ์ที่ดีมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการพึ่งตนเองทั้งภายในและการภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพ

#### 4. แนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยึดความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์เป็นสำคัญ (Basic Needs Approach)

การพัฒนาเศรษฐกิจนั้น หมายถึง การเพิ่มผลผลิตประชาชาติมวลรวม และการทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัว (Per capita income) ของประชาชนสูงขึ้น โดยมีปัจจัยในการวัดความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ 3 ประการ คือ

1. การกระจายรายได้ ภาครัฐต้องพยายามลดช่องว่างระหว่างรายได้ของกลุ่มคนรวยและคนจนไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ระหว่างคน 2 กลุ่ม ให้น้อยที่สุด
2. ส่งเสริมการออม (Saving) ลดช่องว่างระหว่างการออมและการลงทุนให้ต่ำลง
3. ลดการพึ่งพาสินค้าประเภททุน และการนำเข้าสินค้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

การพัฒนาแนวความคิดของเซียร์ (Dudley Seers) ซึ่งได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่าเป็นการสร้างภาวะการณ์ด้านต่างๆ เพื่อปรับปรุงเสริมสร้างบุคลิกภาพและคุณภาพของชีวิตมนุษย์ให้ดีขึ้นต่อเมื่อมนุษย์ได้รับสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานซึ่งประกอบด้วย

1. ความต้องการขั้นต่ำจำนวนหนึ่งของครอบครัวทางด้านการบริโภค เช่น การมีอาหารเพียงพอ ที่อยู่อาศัย ยาประจำบ้านพื้นฐาน และของใช้เบ็ดเตล็ดภายในครัวเรือน
2. บริการต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับชุมชนโดยส่วนรวม เช่น น้ำดื่ม น้ำใช้ ไฟฟ้า สาธารณสุขมูลฐาน การศึกษาภาคบังคับ การสื่อสารคมนาคม และการขนส่งมวลชน
3. สิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ สิทธิของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อตัวเขา
4. การมีงานทำซึ่งจะเป็นทั้งจุดมุ่งหมายและแนวทางหรือเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการขจัดปัญหาความยากจน ทั้งนี้ รวมถึงการปรับปรุงคุณภาพและสวัสดิการของคนงานให้ดีขึ้นด้วย ในการพัฒนาตามแนวคิดใหม่นี้ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย

#### 4 ประการ คือ

4.1 กำหนดกลุ่มเป้าหมายของประชากร โดยเฉพาะกลุ่มประชากรที่มีฐานะยากจนแล้วระบุให้ชัดเจนว่ากลุ่มชนผู้ยากจนเหล่านี้อยู่ที่ไหนบ้าง

4.2 กำหนดถึงสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานต่างๆขึ้น เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนา

4.3 กำหนดถึงทรัพยากรที่ต้องการ เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดขึ้น ในการนี้จะต้องมีการพิจารณาให้สอดคล้องความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายอื่นๆ และสอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

4.4 เน้นถึงการพัฒนาโดยประชาชนเพื่อประชาชนเป็นสำคัญ

อนึ่ง เขียวถาวร (2532 : 514 – 516) ได้กล่าวถึง การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกระบวนการซึ่งทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นในระดับรายได้ที่แท้จริงที่เฉลี่ยต่อบุคคล (per capita real income) ในระยะยาวเพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ ที่มีการวัดการพัฒนาเศรษฐกิจจากองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ

1. ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ
2. ความอยู่ดีกินดีของประชาชน

ทั้งนี้ ประเทศที่กำลังพัฒนา (Developing countries) ประชาชนส่วนมากมีรายได้ต่คนค่อนข้างต่ำเพราะขาดแคลนทุนและทรัพยากร มีการออมจำกัด มีความแตกต่างระหว่างความมั่งคั่งกับความยากจนชัดเจน การผลิตส่วนมากเป็นการผลิตขั้นปฐม และมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ การให้ประเทศหลุดพ้นจาก วัฏจักรความยากจน (Vicious circles) จะต้องมีการกระตุ้นและก่อเกิดสถาบัน วัด การศึกษา และสาธารณสุข ส่งเสริมการออม และส่งเสริมการลงทุน โดยรัฐบาลควรดำเนินโครงการนำร่องเพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

## ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

### 1. รูปแบบแนวคิดทางการพัฒนาชนบทโดยทั่วไป

การพัฒนาชนบทในประเทศไทย มีรูปแบบการพัฒนา 3 รูปแบบ คือ

1. แบบให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม (Participation) ทั้งในระดับท้องถิ่น (Bottom – up) และระดับชาติ (คณะกรรมการ)
2. แบบมุ่งเรื่องผลผลิตเป็นสำคัญ (Production) โดยเฉพาะการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตสินค้าเกษตร มีการจำกัดด้านโควต้าสินค้า
3. แบบมุ่งกระจายรายได้จากผลผลิตไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ (Distribution) ซึ่งยังไม่ประสบความสำเร็จเพราะผลการพัฒนาส่วนใหญ่ยังคงอยู่กับกลุ่มบางกลุ่ม

3.1 รูปแบบการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (Integrated Rural Development : IRD) หมายถึง การรวมองค์ประกอบต่างๆ ที่มีหน้าที่ในการวางแผนและปฏิบัติงานเฉพาะพื้นที่เข้าไว้ด้วยกันเพื่อให้มีการประสานงานอย่างใกล้ชิด และให้ความสำคัญกับทุกหน่วยที่รับผิดชอบในระดับเท่าเทียมกันเป็นการวางแผนพัฒนาชนบทแบบ Horizontal Integration เป็นแนวทางและกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาระบบการประสานงาน และข้อจำกัดเกี่ยวกับความชำนาญเฉพาะด้านของส่วนราชการต่างๆ ที่มีภารกิจพัฒนาชนบท ลักษณะของการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานมีดังนี้ (ไพรัตน์.2524 : 183 – 184)

3.1.1 เป็นกระบวนการผนึกกิจกรรม ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคง เข้าดำเนินการร่วมกัน

3.1.2 เป็นการกระจายรูปแบบการผลิตให้มากสาขายิ่งขึ้น ผสมผสานการพัฒนาเศรษฐกิจสาขาต่างๆ ในชนบท

3.1.3 จัดทำกิจกรรมในรูปของแผนงานและโครงการ ระหว่างหน่วยงาน ภาคเอกชน ภาครัฐบาล และประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย ในลักษณะที่ต่อเนื่องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

3.1.4 แผนงานและโครงการพัฒนา ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในท้องถิ่น ชีตความ สามารถและความต้องการ และการยอมรับของประชาชนในท้องถิ่นควบคู่กับนโยบายของรัฐบาล

3.1.5 มีเป้าหมายการพัฒนาชัดเจนว่า เพื่อยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของชาวชนบท โดยคำนึงถึงการกระจายผลการพัฒนาไปสู่กลุ่มคนยากจน

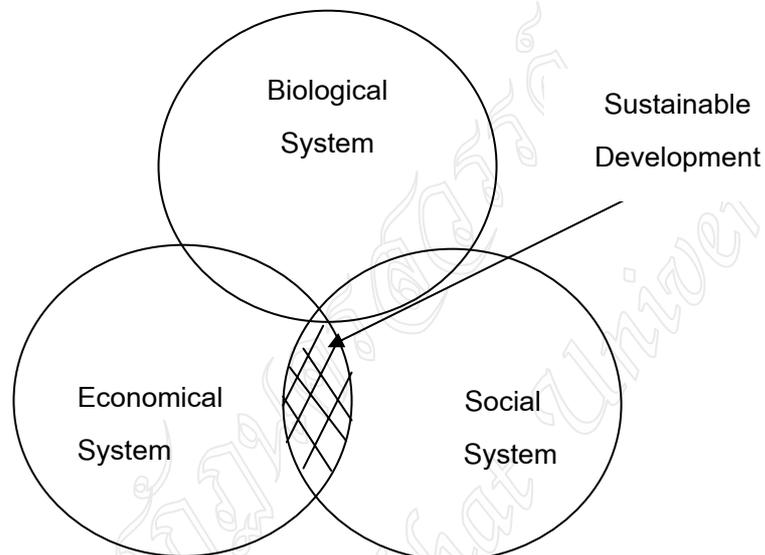
3.1.6 การบริหารโครงการทำในรูปคณะกรรมการส่วนกลางส่วนจังหวัด และระดับปฏิบัติงานในสนาม มีการจัดทำแผนปฏิบัติการระยะสั้นและระยะยาว หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะประสานกันและจัดทำงบประมาณชุดเดียวกัน (Package Budget) เพื่อสำนักงานงบประมาณสามารถจัดสรรงบประมาณให้ทุกหน่วยงานดำเนินการพัฒนาไปได้ในเวลาเดียวกัน

3.2 รูปแบบการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development : S.D.) สถาบันทรัพยากรโลก (World Resource Institute) ให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน หมายถึง ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งเงินและวัตถุดิบในทิศทางที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งและอยู่ดีกินดีโดย ปฏิเสธการทำลายล้างทรัพยากรทางธรรมชาติ

Sustainable Development เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการผสมผสานระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาเศรษฐกิจ ความยุติธรรมทางสังคม และการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อให้บรรลุตามต้องการของคนยากจนในประชาคมโลกในปัจจุบัน และอนาคต

Sustainable Development เป็นแนวความคิดระดับมหภาคที่ครอบคลุมมิติ 3 ด้าน คือ มิติความต้องการพื้นฐานของคน มิติแนวนิเวศน์ และมิติการใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืน S.D. จึงเป็นการพัฒนาแนวคุณภาพที่มีเป้าหมายอยู่ที่คุณภาพชีวิตที่เหมาะสม ยั่งยืนยาวนาน ภายใต้ขอบเขตกฎเกณฑ์ทางนิเวศวิทยา

Sustainable Development เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถตอบสนองเป้าหมายของระบบ 3 ระบบ คือ ระบบทางชีวภาพ ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคมเป็นจุดที่ทั้ง 3 ระบบที่สามารถพัฒนาตนเองไปได้สูงสุด



ภาพที่ 2.2 แสดงกระบวนการเปลี่ยนแปลงระหว่างทรัพยากรธรรมชาติการพัฒนาเศรษฐกิจ ความยุติธรรมทางสังคมและการพัฒนาเทคโนโลยี

ที่มา : มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะรัฐศาสตร์ (2545 : 12 -13)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) ให้ความสำคัญกับ S.D. โดยปรากฏข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในสาขาการพัฒนาต่างๆ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 การวางแผนพัฒนาทั้งในระดับโครงการและระดับภาคจะต้องมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพรวมทั้งมีการป้องกันภาวะพิษที่จะเกิดขึ้นด้วย

ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 มีการกำหนดยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืนไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีแนวทางการพัฒนาในยุคศาสตร์เกี่ยวกับการส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนและภาคประชาสังคม รวมทั้งการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม สามารถนำปัญหาวิเคราะห์และกำหนดกิจกรรมการพัฒนาตามความสามารถของชุมชนและพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก

ปัจจุบันการพัฒนาแบบยั่งยืน ได้กลายเป็นเป้าหมายที่พึงปรารถนา ร่วมกันของการจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาและความร่วมมือระหว่างประเทศ

## 2. ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ

สุดใจ ทูลพานิชย์กิจ (2545 : 93 – 95) ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบ ด้วยโครงสร้างทางกระบวนการต่างๆในระบบเศรษฐกิจ เพื่อที่จะให้มนุษย์มีการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆอื่นที่จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของส่วนใหญ่ในสังคม ได้แก่

1. มาตรฐานการครองชีพ หมายถึง การยกระดับรายได้และการบริโภคสินค้าที่เป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ การสาธารณสุข การศึกษา ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีประสิทธิภาพการผลิตสูงขึ้น เป็นการสนองความต้องการคนในสังคมได้
2. การกระจายรายได้ หมายถึง การกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาเพื่อเป็นการลดช่องว่างในด้านรายได้ของประชาชน จึงมุ่งเน้นในพื้นที่ชนบทที่มีปัญหาความยากจนมากเป็นอันดับแรก นอกจากนี้การจ้างงานก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน
3. การมีงานทำ หมายถึง การที่ทำให้ประชาชนมีรายได้มีอำนาจในการซื้อสินค้า และการลงทุนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการจ้างงาน ดังนั้น การมีงานทำการเป็นการคลี่คลาย และการขจัดปัญหาความยากจนซึ่งเป็นปัญหาหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจ
4. การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน หมายถึง การอนุรักษ์ทรัพยากรโดยมีการใช้อย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงการมีทรัพยากรไว้ใช้ในอนาคต เป็นวิธีการที่ปลูกฝังจิตสำนึกของประชาชน ในแง่ของผลิตและการบริโภคอย่างถูกต้อง
5. การควบคุมมลพิษ หมายถึง มลภาวะที่มีผลมาจากการผลิตภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตร และอื่นๆ ซึ่งเป็นการส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มลพิษทางน้ำ ทางอากาศ ทางเสียง และสารพิษที่ปนเปื้อน ฯลฯ เป็นการทำลายระบบนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลทางตรงและทางอ้อมต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ ซึ่งเป็นผลมาจากการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ
6. การสร้างความเป็นธรรมให้กับสังคม หมายถึง การให้สิทธิและความเสมอภาคแก่ประชาชนในสังคมอย่างเท่าเทียมกันโดยการปรับปรุงระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจอภิสิทธิการผูกขาดและการส่งเสริมการกระจายอำนาจลงสู่ประชาชน
7. การให้เสรีภาพแก่ประชาชน หมายถึง การให้อิสระเสรีกับประชาชนในความคิด และการพูดการกระทำ ที่ประชาชนมีสิทธิที่จะทำได้ภายใต้กฎหมายซึ่งไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น

### 3. ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงแบบพึ่งตนเอง

3.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้และเป็น การมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

3.2 คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตน ได้ในทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติตนสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3.3 คำนิยาม ความพอเพียงต้องประกอบด้วย 2 คุณลักษณะพร้อมๆกัน ดังนี้

3.3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียง นั้นจะต้องเป็นอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆอย่างรอบคอบ

3.4 เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน

3.4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้อง อย่าง รอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาเชื่อมโยงกัน เพื่อ ประกอบการวางแผนและระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

3.4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

3.5 แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี (สำนักงานคณะ กรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.2543 :4 - 6)

กระทรวงศึกษาธิการ (2543 : 45) ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงตามแนว พระราชดำริในภาคการเกษตรที่นำ “ทฤษฎีใหม่” มาปฏิบัติใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ความยากจนให้กับประชาชนในชนบทของประเทศ ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ชั้น ดังนี้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ผลิตอาหารเพื่อบริโภคเองเหลือจึงจะขาย ทำให้กินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 มีการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่นการเกษตร หัตถกรรม อุตสาหกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจ ปืมน้ำมัน ขายอาหาร ขายสมุนไพร

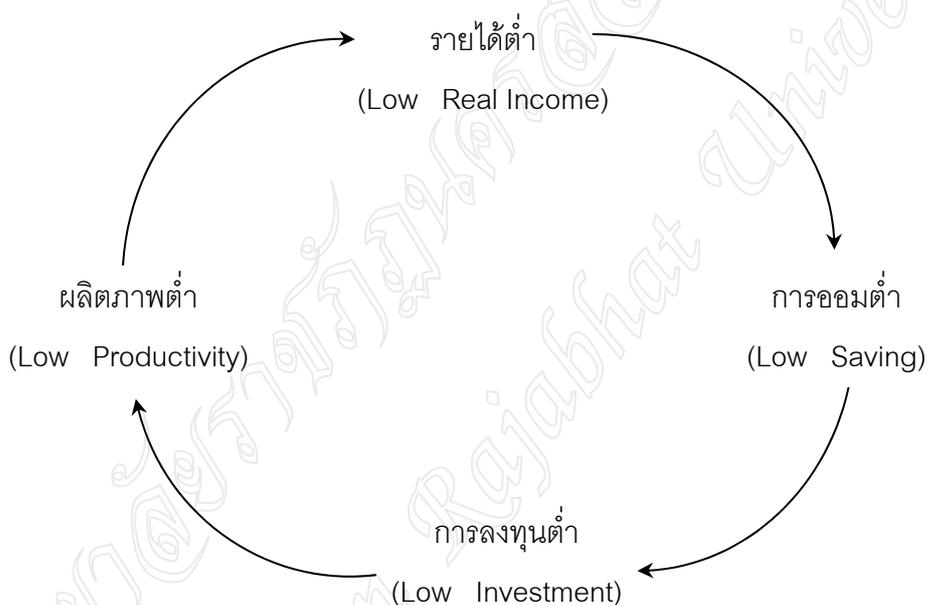
ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 การเชื่อมโยงกับบริษัททำธุรกิจขนาดใหญ่รวมทั้งการส่งออก ส่วนในด้านเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน อันทำให้เกิดช่องว่างรายได้ภายในชุมชน
2. จิตใจพอเพียง คือ ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่น คนที่ไม่รู้จักพอเพียงจะรักคนอื่นไม่เป็นและมีการทำลายมากกว่า
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง คือ การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้มีการยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำการเกษตรผสมผสานได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง คือ การรวมตัวเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน และปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง คือ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและการปรับตัว
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรมีสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง คือ สภาพความเป็นอยู่ที่ไม่ใช่ดูวาบ เดี่ยวจนเดี่ยวยวยอย่างกระตั้นหัน หากเป็นเช่นนี้สุขภาพจิตของมนุษย์คงทนไม่ไหว ต่อความผันผวนที่เร็วเกินไป จึงก่อให้เกิดภาวะป่วยทางสุขภาพจิต ความเครียด การใช้ความรุนแรง การฆ่าตัวตาย การติดยาเสพติด เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงมีส่วนทำให้สุขภาพจิตดี

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นตัวเชื่อมโยงทุกเรื่องมาเข้าด้วยกัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมเมื่อทุกอย่างในระบบเศรษฐกิจมีความพอเพียงก็จะเกิดความสมดุล คือ ความเป็นปกติและความยั่งยืน

#### 4. ทฤษฎีวัฏจักรแห่งความยากจน

ทฤษฎีวัฏจักรแห่งความยากจน (The Vicious Circle of Poverty) อธิบายถึงประเทศที่ไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้ มีสาเหตุมาจากความยากจนเป็นปัจจัยพื้นฐาน คือ การมีรายได้ (Low real income) ซึ่งทำให้ข้อความสามารถในการออมต่ำ (Low saving) ส่งผลให้เกิดการลงทุนน้อย (Low investment) ซึ่งทำให้ผลิตภาพต่ำ (Low productivity) และนำไปสู่การมีรายได้ต่ำ



ภาพที่ 2.3 : ทฤษฎีวัฏจักรแห่งความยากจน

ที่มา : สุดใจ ทูลพานิชย์กิจ (2546 : 107)

การที่จะหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งความยากจนนี้ได้ ต้องตัดความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เป็นสาเหตุแห่งความยากจนลง เช่นการทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น การสร้างความสามารถในการออม และการส่งเสริมการลงทุน

#### เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control: A-I-C)

##### ความสำคัญของกระบวนการ A-I-C

การพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการเปิดโอกาสให้บุคคล และผู้แทนของกลุ่มองค์กร ต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และร่วมรับผิดชอบประโยชน์ที่เกิดขึ้น กระบวนการ A - I - C จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการวางแผน และการตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ ความสำเร็จ ความสำเร็จของชุมชน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมี

ส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนจึงเกิดความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความสำเร็จสูง จากประสบการณ์ในการพัฒนามี ข้อสรุปที่ได้จากการนำเอากระบวนการประชุมมีดังนี้

1. กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมมีความกระตือรือร้น ในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

2. การวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่างๆ ประชาชน โดยเฉพาะ ผู้รู้ กลุ่มคนจน ผู้ด้อย โอกาส ผู้หญิง และเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากร การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการรวมพลังเชิงสร้างสรรค์

3. ประชาชน กลุ่มองค์กรต่างๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทั้งกิจกรรม โครงการผลของการพัฒนาและความเป็น เจ้าของชุมชนท้องถิ่นทำให้เกิดความมีพลัง รู้ถึงศักยภาพในการพึ่งตนเอง

4. องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้องนับได้ว่ากระบวนการ A-I-C ช่วยให้เกิดการระดมแนวคิดที่สร้างสรรค์และมีส่วนร่วม เสริมพลังของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา

กระบวนการ A-I-C เป็นการประชุมที่ก่อให้เกิดการทำงานร่วมกันเพื่อจัดทำแผน โดยเป็นวิธีการที่เปิดโอกาส ให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสแลกเปลี่ยน ความรู้ประสบการณ์ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา ความต้องการข้อจำกัด และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มีการระดมพลัง สมอบในการศึกษา วิเคราะห์พัฒนาทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเกิดการตัดสินใจร่วมกันเกิดพลังของการสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น เพราะกระบวนการ A-I-C มีขั้นตอนสำคัญ คือ

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation : A) คือ ขั้นตอนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็น รับฟัง และหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็นประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดของเพื่อนสมาชิก โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็นและ แบ่งเป็น 2 ส่วน

A1 : การวิเคราะห์สภาพการของหมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ในปัจจุบัน

A2 : การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องการ อย่างไม่โดยการวาดภาพมีความสำคัญคือ

1. การวาดภาพจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถสร้างจินตนาการ คิด วิเคราะห์จนสรุปมาเป็นภาพ เพื่อช่วยให้ผู้ไม่ถนัดในการเขียนสามารถสื่อสารได้

2. ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด

นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม ได้ซักถามข้อมูลจากภาพเป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยน และกระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยกล้าพูดให้มีโอกาสนำเสนอ

3. การรวมภาพของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นภาพรวมของกลุ่มจะช่วยให้มีความง่ายต่อการรวบรวมแนวคิดของผู้เข้าร่วม ประชุม และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของภาพ (ความคิด) และมีส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม

4. จะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการประชุมให้มีความสุข และเป็นกันเอง ในบางครั้งผู้เข้าร่วมประชุม มักมองว่าการวาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้น วิทยากร กระบวนการจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจและนำเกมต่างๆ เกี่ยวกับการวางแผน การละลายพฤติกรรมกลุ่ม หรือการวาดภาพเพื่อการแนะนำตนเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบ ไม่ชอบ มาใช้คู่เครื่องมือ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของผู้เข้าร่วมประชุม

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence : I) คือขั้นตอนการหาวิธีการและเสนอทางเลือกในการพัฒนา ตามที่ได้สร้างภาพพึงประสงค์ หรือที่ได้ช่วยกันกำหนด วิสัยทัศน์ (A2) เป็นขั้นตอนที่จะต้องช่วยกันหามาตรการ วิธีการ และค้นหาเหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนา กำหนดเป้าหมาย กำหนดกิจกรรม และจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

I1 : การคิดเกี่ยวกับกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามภาพที่พึงประสงค์

I2 : การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดย

1. กิจกรรม หรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้เลย
2. กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือ หรือการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่
3. กิจกรรมที่หมู่บ้าน ชุมชน ตำบล ไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ เช่น ดำเนินการจากแหล่งอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชน

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control : C) คือยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่มผู้ดำเนินการ ซึ่งจะรับผิดชอบโครงการ โดยขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

C1 : การแบ่งความรับผิดชอบ

C2 : การตกลงใจในรายละเอียดของการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติ นอกจากนี้ ผลลัพธ์ ที่ได้จากการประชุมคือ

1. รายชื่อกิจกรรม หรือโครงการที่กลุ่ม องค์กรชุมชนดำเนินการได้เอง ภายใต้ความ  
รับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการ ของหมู่บ้าน ชุมชน

2. กิจกรรม โครงการที่ชุมชน หรือองค์กรชุมชน เสนอขอรับการส่งเสริม สนับสนุน  
จากองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงาน หรือสนับสนุนชุมชน

3. รายชื่อกิจกรรม โครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากร และประสานงาน  
ความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่างๆ ทั้งจากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

ปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยให้การประชุม A-I-C ประสบความสำเร็จได้

1. การจัดประชุมกระบวนการ A-I-C นี้ "เน้นความเป็นกระบวนการ" จะดำเนินการ  
ข้าม ขั้นตอนหรือสลับขั้นตอนไม่ได้ เน้นการระดมความคิด และสร้างการยอมรับซึ่งกันและกัน  
ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจ การกำหนดอนาคตร่วมกัน และเน้นการสร้างพลังความคิด  
วิเคราะห์ และเสนอทางเลือก ในการพัฒนาและพลังความรัก ความเอื้ออาทร การสร้าง  
บรรยากาศที่เป็นมิตร อันเป็นพลังเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนา

2. การศึกษาและเตรียมชุมชน

2.1 การศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจสภาพของหมู่บ้าน ชุมชน หรือตำบล มี  
ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ การทราบความสามารถ ศักยภาพของกลุ่ม สภาพการพึ่งตนเอง  
เป็นต้น เพื่อให้ได้ข้อมูล ที่เพียงพอ เป็นข้อเท็จจริง ในการกำหนดอนาคตทางเลือก รวมทั้งกลวิธี  
ที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา และการประสานความร่วมมือ

2.2 การเตรียมชุมชนเพื่อทำให้กลุ่มต่างๆ ในชุมชนประชาชนเข้าใจและส่งผู้แทน  
ที่มีอำนาจในการตัดสินใจของกลุ่ม เข้าร่วมประชุม รวมทั้งมีการพิจารณาเพื่อกระจายโอกาสให้  
กลุ่มต่างๆ ในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม เช่น กลุ่มสตรี เด็ก คนจน ผู้ประสบปัญหาต่างๆ เป็นต้น

3. วิทยากรกระบวนการที่เข้าใจขั้นตอนของกระบวนการ A-I-C มีประสบการณ์  
ความรู้ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องในการ ประชุม มีไหวพริบในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ เฉพาะหน้า  
สามารถ ไกล่เกลี่ย หรือมีวิธีการในการจัดการกับความขัดแย้ง ที่เหมาะสมในกรณีที่น่าจะ  
เกิดขึ้น โดยสามารถทำหน้าที่

3.1 เตรียมชุมชน เตรียมการประชุม ดำเนินการประชุม และสรุปผล

3.2 สร้างบรรยากาศในการประชุม เพื่อคลายความตึงเครียดของผู้เข้าร่วม  
ประชุม

3.3 ความคุมขั้นตอนและเวลาในการดำเนินการประชุมให้เป็นไปตาม  
กระบวนการ

3.4 สรุปความเห็นที่แท้จริงของผู้เข้าร่วมประชุม โดยไม่สอดแทรกความเห็นหรือทัศนคติของตนเองลงไป

3.5 ในกรณีที่มีข้อถกเถียงระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม ซึ่งเกิดความต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ผู้ดำเนินการประชุมต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย และหาข้อยุติให้ได้

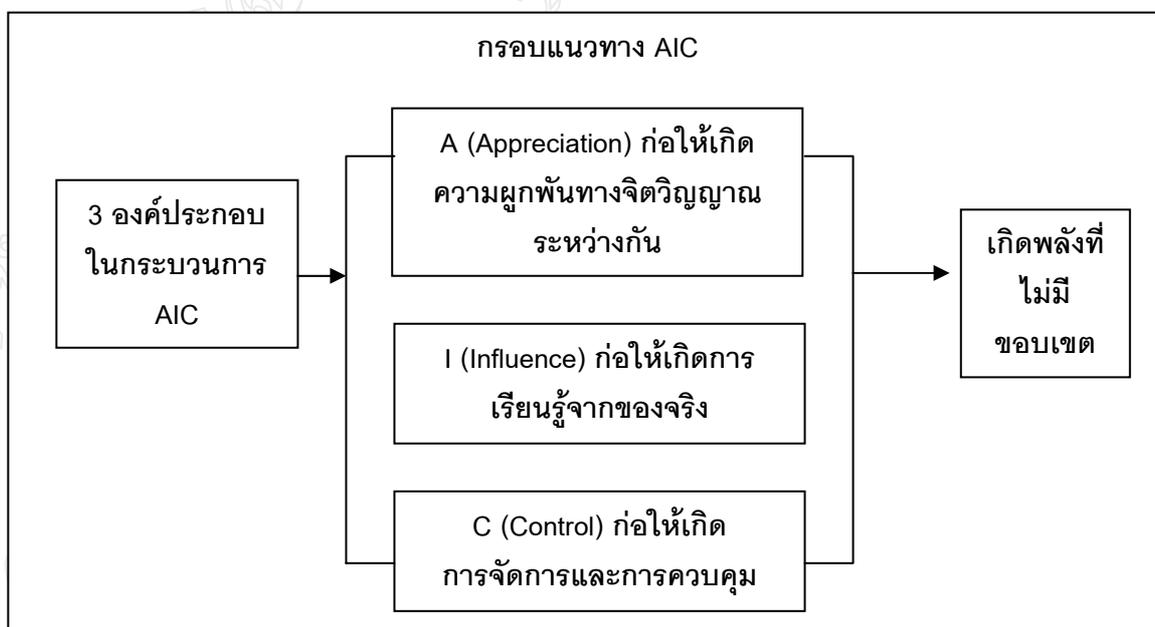
3.6 วิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศในการประชุม สำหรับจำนวนผู้จัดการประชุมอาจมีเพียงคนเดียวก็ได้เป็นผู้นำ การประชุม ซึ่งจะมีข้อดี คือ กระบวนการประชุมเป็นเอกภาพมากกว่า แต่หากไม่มั่นใจในการดูแลบรรยากาศการประชุม น่าจะจัดคณะมาช่วยโดยแบ่งหน้าที่เป็น

3.6.1 ผู้จัดการประชุม ดูแลอำนวยความสะดวกทั่วไป ได้แก่ การลงทะเบียน อาหาร เครื่องดื่ม

3.6.2 ผู้นำการประชุม

3.6.3 ผู้จัดการกิจกรรม เกม สร้างบรรยากาศ เพื่อการละลายพฤติกรรม คลายเครียด และการนำเข้าสู่ขั้นตอนแต่ละ ขั้นตอน

3.6.4 ผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ ทั้งนี้คณะ จะต้องทำความเข้าใจ ในขั้นตอนและวิธีการให้ตรงกัน สอดรับกัน



ภาพที่ 2.4 แสดงแนวทาง AIC

ที่มา : ประเวศ วะสี (2539 :132)

รายละเอียดขั้นตอน กระบวนการ A-I-C กับประสบการณ์ที่นำไปใช้ขั้นเตรียมการ ได้แก่

1. การศึกษาชุมชน เพื่อให้ทราบประวัติการพัฒนา โครงสร้างทางสังคม ปัจจัยพื้นฐาน แหล่งทรัพยากรของหมู่บ้าน โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่แล้วในรายงานการสำรวจของราชการ การพูดคุยกับชุมชน และการสำรวจ
2. การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ตัวแทนของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ประมาณ 30-50 คน โดยการสอบถามกลุ่มต่างๆ และผู้นำของหมู่บ้าน
3. การชี้แจงวัตถุประสงค์ต่อผู้นำและกรรมการหมู่บ้าน และขอความเห็นในการจัดการประชุม ให้สะดวกทุกฝ่าย
4. การเตรียมตัวของผู้นำการประชุม เพื่อดำเนินการประชุม
5. การเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการประชุม ได้แก่สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องเขียน การจดบันทึกต่างๆ (สำนักงานสภาพัฒนาการศึษา 2545:130 - 134)

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### 1. งานวิจัยในประเทศ

นฤจร อธิธิจักระวัธ (2523) ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาความยากจนกับบทบาทของกลุ่มเกษตรกร ในอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า วงข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมของเกษตรกรมีความสำคัญต่อกิจกรรมและการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกรเอง วงข่ายนี้เป็นวงข่ายของการสนับสนุนซึ่งกันและกันในรูปแบบของสมัครพรรคพวก (Entourage) ซึ่งประกอบด้วยผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์เพราะความด้อยศักยภาพที่จะนำไปสู่ออกาสที่ตนหวังจะได้รับ เกษตรกรที่ยากจนมีขีดขั้นของการให้บริการและรักษาผลประโยชน์แก่ผู้อื่นในระดับต่ำและจำกัด จึงมีโอกาสน้อยที่จะเข้าไปอยู่ในวงข่ายของความสัมพันธ์ในรูปแบบของสมัครพรรคพวก แต่เข้าไปอยู่ในวงข่ายและรับการอุปถัมภ์จากผู้อื่น

โครงการกลุ่มเกษตรกรอาจได้รับความสำเร็จบ้างในด้านการเพิ่มรายได้และผลผลิตในลักษณะรวมๆ แต่มีได้แก่ปัญหาเกษตรกรที่ยากจนเลย เกษตรกรส่วนใหญ่คิดว่ากลุ่มเกษตรกรในโครงการส่งเสริมของรัฐบาล ตั้งขึ้นเพื่อรับความช่วยเหลือจากรัฐมากกว่าที่จะคิดถึงการมีขึ้นเพื่อรับความร่วมมือและช่วยเหลือกันเองระหว่างสมาชิกทั้งหมด เกษตรกรที่ยากจนจึงมิได้รับประโยชน์จากกลุ่มเกษตรกรตามความมุ่งหมาย

สุทธิพร จิระพันธ์ และ วรเวทย์ อารงัญญลักษณ์ (2524) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินทำกิน ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินทำกิน รวม 92,000 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 19 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 12 จังหวัด จังหวัดที่มีครัวเรือนเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินมากที่สุด ได้แก่ นครสวรรค์ พิจิตร และพระนครศรีอยุธยา และ

พบว่า ขนาดการถือครองที่ดินมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนฐานะและรายได้ของเกษตรกรอย่างมาก ผู้ที่มีการถือครองที่ดินมากจะมีโอกาสดีกว่าผู้ที่มีที่ดินถือครองน้อยกว่าตามลำดับ ดังนั้นเกษตรกรที่มีโอกาสน้อยที่สุดจึงเป็นเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเองน้อยหรือไม่มีที่ดินเป็นของตนเองเลย ไม่ว่าจะ เป็นในด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล การกระจายทรัพย์สิน และการประกอบอาชีพ เช่น ในด้านการศึกษาเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินประมาณ 15 % ไม่ได้รับการศึกษาใดๆ เลย แม้กระทั่งในด้านกรมีโอกาสรับจ้างใน โครงการสร้างงานในชนบทของรัฐก็ตาม

อารยะ ภูสาคัท (2530) ได้วิจัยเรื่อง เงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจและทางเลือกของชาวนา ไร้ที่ดินในการหารายได้สำหรับครัวเรือน ในบ้านคลองชะเชิงเทรา ผลการวิจัยพบว่า สังคมชาวนามีการเปลี่ยนแปลงลำดับชั้น เป็นเช่นนี้นับมาแต่อดีต สังคมชาวนามีวิถีการผลิตแบบยังชีพ โดยไม่ต้องพึ่งพาทายนอกมีความผูกพันภายในสูง มีการครอบครองที่ดินโดยผ่านการเป็นสมาชิกของชุมชน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต มีความเพียงพอในตัวเอง ชาวนาต่างมีชีวิตที่ไม่มีความแตกต่างกันนักในทางเศรษฐกิจความแตกต่างในชนชั้นชาวนายังไม่ปรากฏชัดเจน ระบบเศรษฐกิจของประเทศได้เข้าผูกพันกับวงจรของระบบทุนนิยมโลก ทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทยไม่สามารถเลือกเส้นทางการพัฒนาของตนเองได้ และถูกชักนำเข้าสู่วงจรของระบบทุนนิยม สังคมชาวนาเริ่มพบกับความแตกต่างในชนชั้นของตนเอง เมื่อประเทศเข้าร่วมในกระบวนการผลิตเพื่อการขาย สถาบันของรัฐโดยชนชั้นปกครองมีบทบาทมากในการสร้างความแตกต่างทางชนชั้นนี้ โดยร่วมมือกับนายทุน ในการพรากปัจจัยการผลิตไปจากชาวนา เริ่มตั้งแต่การกระจายปัจจัยการผลิตสู่ชนชั้นขุนนางและชาวนาที่มีลักษณะไม่เท่าเทียมกันทั้งในด้านสิทธิและวิธีการ จากสภาพของที่ดินที่ใช้เพาะปลูก ประกอบกับระบบชลประทานที่เลือกอำนวยต่อพวกเจ้าของที่ดิน ยังผลให้ชาวนาบางส่วนกล้าจะมาเช่าทำนากลายเป็นชาวนาผู้เช่าที่ดินนับตั้งแต่นั้นมา ระบบตลาดที่ผู้ผลิตเป็นฝ่ายถูกกระทำ ประกอบกับรัฐให้การสนับสนุนนายทุนในการค้าข้าวและผูกขาดการค้าข้าว ทำให้ชาวนาต้องสูญเสียที่ดินและมีความแตกต่างทางชนชั้นมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาตามลำดับนั้นได้ก่อให้เกิดสภาพความยากจนขึ้นในสังคมชาวนา ซึ่งโดยสรุป สาเหตุของความยากจนมีที่มา 2 ทางด้วยกัน คือ

1. สาเหตุภายในประเทศที่สำคัญก็คือ ปัจจัยการผลิตอยู่กับของคนส่วนน้อย
2. สาเหตุภายนอกที่สำคัญก็คือ เศรษฐกิจของประเทศถูกรบงำโดยคนต่างชาติ ซึ่งสาเหตุทั้งสองทางนี้เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศอย่างเหนียวแน่น จากสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบททำให้ครอบครัว

ชาวนาต้องเผชิญกับความยากลำบากในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ติดกับเมืองซึ่งได้รับอิทธิพลในด้านความเจริญจากสังคมเมืองอย่างสมบูรณ์พบว่าโครงสร้างอาชีพเดิมถูกทำลายไป มีการอพยพเข้าสู่ตัวเมืองมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการผลิตและโครงสร้างแรงงานในชุมชนชนบทเปลี่ยนแปลงไป

ราชศักดิ์ ตระสินธุ์ (2531) ได้วิจัยเรื่องผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์ตามโครงการตัดเย็บรองเท้านักเรียนของสหกรณ์พัฒนาประชากรและชุมชนลำไทรโยง จำกัด ผลการวิจัยพบว่าผลตอบแทนจากการลงทุนทางการเงิน และทางเศรษฐศาสตร์มีความคุ้มค่าต่อการลงทุน ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นลดอัตราว่างงาน และการอพยพโยกย้ายแรงงาน แต่ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมความไม่เป็นธรรมในสังคมมีการแข่งขันสูง การเข้ามามีส่วนร่วมในวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นลดลง

อัจฉราวรรณ มณีขัติย์ (2539) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจนในจังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนที่มีจำนวนแรงงานมากมีระดับรายได้สูงเพราะ ได้รับเงินกู้ยืมจากโครงการมาก ได้รับรายได้จากการใช้เงินจากโครงการไปลงทุนได้มาก และได้รับการติดตามและความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีโอกาสที่จะพบประสบความสำเร็จจากการใช้เงินทุนจากโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน (กขคจ.) ในทางตรงกันข้ามครัวเรือนยากจนที่ประกอบอาชีพที่ใช้ระยะเวลาสั้นกว่าจะขายผลผลิตจากเงินลงทุนที่กู้จากโครงการ (กขคจ.) มีโอกาสน้อยลงที่จะประสบผลสำเร็จ

ศยามล ลัคนาสถิตย์ (2539) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาคคุณลักษณะการประกอบอาชีพของครัวเรือนยากจน ตามโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน ผลการวิจัยพบว่า ประชาชน (กลุ่มตัวอย่าง) ที่ได้กู้ยืมจากโครงการฯ ได้นำเงินลงทุนที่จะประกอบอาชีพประเภทการเลี้ยงสัตว์ เป็นส่วนใหญ่เพราะได้รับการถ่ายทอดความรู้และทักษะการประกอบอาชีพของบรรพบุรุษ ซึ่งทำให้มีความชำนาญทักษะทางด้านประสบการณ์สูง ทางด้านเทคโนโลยี ที่ใช้ในการผลิตและโอกาสทางด้านการตลาดได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐซึ่งผลการประกอบอาชีพการเลี้ยงสัตว์อยู่ในระดับที่ดีกว่ากลุ่มประชาชนที่นำเงินกู้จากโครงการฯ ไปประกอบอาชีพประเภทอื่น

รัชนีวรรณ ศรีวิเศษ (2543) ได้วิจัยเรื่องปัจจัยที่ผลกระทบต่อความยากจนในชนบท โดยศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของชาวชนบทของชาวบ้านว่างกว้าง ต. ศรีสำราญ อ.สองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่าปัญหาความยากจนเป็นไปตามสมมติฐาน 5 ข้อ ได้แก่

1. การเป็นผู้มีการศึกษาน้อย
2. การมีจำนวนที่ดินทำกินน้อย
3. การมีหนี้สินมาก
4. การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตทางการเกษตร
5. การขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลาง

และปฏิเสธสมมติฐาน 3 ข้อ ได้แก่

1. การมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมาก
2. การเล่นการพนัน
3. และการมีสุขภาพอนามัยไม่ดี

## 2. งานวิจัยต่างประเทศ

เลวิส (Lewis.1968) ได้วิจัยในเรื่อง ของวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความยากจนของ ประชาชนในชุมชนเมือง ผลการวิจัยพบว่า คนที่ยากจนมีวัฒนธรรมของความยากจน (Cullture of poverty) โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรมที่เป็นชุมชนแออัด มีลักษณะดังนี้.-

1. มีความเชื่อถือในโชคชะตา ยอมรับว่าความยากจนถูกกำหนดโดยโชคชะตา ส่งผลให้คนยากจนมีบุคลิกภาพที่สิ้นหวังท้อแท้ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน
2. คนที่ยากจนมักจะขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง คิดว่าตนเองคงจะทำอะไร ให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ไม่ได้ เกิดความกลัวไม่กล้าที่จะต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ตัวเองหลุดพ้นจากความยากจนนั้น
3. คนยากจนมักจะคิดถึงชีวิตของตนเฉพาะในช่วงเวลาหนึ่งๆ โดยไม่มองถึงความผิดพลาดในอดีตของตน หรืออนาคตข้างหน้าของตนว่าจะเป็นเช่นไร
4. คนยากจนมักไม่มีการวางแผนในอนาคต อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการมองโลกในลักษณะที่สิ้นหวัง
5. คนยากจนมักมีวิสัยทัศน์แคบมีความรู้เฉพาะ ที่ในชุมชนของตนเท่านั้น ไม่มองสิ่งแวดล้อม และสิ่งอยู่นอกชุมชน

6. คนยากจนมักจะขาดความสำนึกในเรื่องชนชั้น แบนฟิลด์ (Banfield) ได้นำเสนอแนวคิดและขยายวัฒนธรรมความยากจนของ ออสการ์ เลวิส ว่าวัฒนธรรมความยากจน (Valentine, 1970) เพิ่มอีก 2 ประการคือ

6.1. คนยากจนมักไม่ใส่ใจในสุขภาพอนามัยของตนเอง เกิดจากไม่มีความรู้ในเรื่องสุขภาพอนามัย และต้องดิ้นรนที่จะประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว

6.2. คนยากจนมักมีระบบความคิดที่ไม่มีเหตุผล ไม่รู้จักการแก้ไขปัญหาโดยใช้เหตุผล ไม่ใช้การค้นพบสาเหตุของความยากจนโดยตรง แต่เขาก็ไม่พบกับรากเหง้าของความมั่งคั่ง ซึ่งคาดว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ดีที่สุด

โรเจอร์ (Rogers, 1968) ได้วิจัยเรื่อง ระบบของสังคมที่สมาชิกยึดมั่นในระยะเบียบประเพณี อาจจะถูกกล่าวได้ว่าเป็นสังคมชนบท มีลักษณะดังนี้

1. เทคโนโลยีไม่มีความซับซ้อน
2. ระดับการอ่านออกเขียนได้และการศึกษาต่ำ
3. ความสัมพันธ์ทางสังคมมีความคิดอยู่ภายในชุมชน
4. เศรษฐกิจไม่ก้าวหน้า
5. มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา

ส่วนระบบสังคมที่เป็นแบบทันสมัยมีลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะที่กล่าวมาแล้วซึ่งอาจจะถูกกล่าวว่าเป็นสังคมเมือง

พิกเกอร์ (Piker, 1976) ได้วิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวนาในหมู่บ้านภาคกลางของสังคมไทยในหนังสือเรื่อง "The Post – Peasant Village in Central Plain Thai Society" ผลการวิจัยพบว่า รายได้ของครอบครัวที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองเกือบทั้งหมดได้มาจากค่าจ้างแรงงานของสมาชิกแต่ละคนที่ทำงาน และพบว่าความร่วมมือหรือการแลกเปลี่ยนแรงงานได้หมดความหมายภายใต้สภาวะแวดล้อมดังกล่าว พร้อมทั้งหลักประกันในยามชราที่มีอยู่ในระบบความสัมพันธ์แบบเดิมก็หมดความหมายลงไปด้วยเช่นเดียวกัน เพราะความสัมพันธ์เกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยหลักด้วยที่ถ้อยอาศัยกันระหว่างผู้ที่อยู่ในชั่วอายุของพ่อแม่กับลูกหลานชาวนาผู้ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองย่อมไม่มีที่จะยกให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานของตัวเอง เมื่อไม่มีที่ดินชาวนาจึงต้องทำงานเพื่อที่จะให้ได้ค่าจ้างตอบแทน และพยายามที่จะเป็นผู้ที่อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของเพื่อนบ้านผู้เป็นเจ้าของที่ดิน ผู้ที่มีฐานะดีคนหนึ่งหรือหลายคน ประโยชน์อันพึงจะได้รับของชาวนาก็คือ การมีงานทำและการมีอาหารที่จะเลี้ยงชีวิต โอกาสที่จะได้หยิบยืมเงินด้วยดอกเบี้ยอัตราต่ำและโอกาสที่จะได้รับใช้ใกล้ชิดผู้อุปถัมภ์ของตน สิ่งที่อยู่อุปถัมภ์ได้รับเป็นการตอบแทนก็คือ บริการที่ให้เปล่าจากเพื่อนที่วางใจได้ แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ได้

อาศัยความเป็นญาติพี่น้องเป็นพื้นฐานขาดลักษณะของความเป็นกลุ่ม และมีระยะเวลาสั้น ต่างกันกับความสัมพันธ์แบบเดิมไม่ว่าจะเป็นแบบที่มีอยู่ในระบบองค์กรบริหารราชการ หรือ ชีวิตในชนบทนอกระบบราชการ ด้วยสาเหตุที่ชาวนาผู้ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ไม่มีทุนทรัพย์ที่จะให้กับหญิงที่จะแต่งงานกับลูกชายของตน ลูกก็เลยเป็นอิสระจากพ่อแม่ในการแต่งงาน และเมื่อแต่งงานแล้วจะไปอยู่ที่ไหนหรือทำอะไรก็ได้โดยอิสระ ทั้งยังไม่ต้องรับผิดชอบต่อหลักประกันระยะยาวของพ่อแม่อีกด้วย

กัลเบรท (Galbraith. 2524 : 8) ได้วิจัยเรื่องสาเหตุของความยากจนของประเทศดังต่อไปนี้

1. คนยากจนก็เพราะเขาชอบของเขาอย่างนั้น ความยากจนสะท้อนให้เห็นถึงระบบค่านิยมของคน เช่น ขาดความกระตือรือร้นหรือเกียจคร้าน ทั้งที่ในสังคมคนยากจนหาเงินตั้งแต่เช้าจนค่ำ แต่ก็มีรายได้เพียงแค่ออประทังชีพไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ซึ่งตรงกันข้ามกับคนบางคน เช่นนายทุนและเจ้าของที่ดินที่มีความเป็นอยู่อย่างดี มีกินเหลือเฟือ
2. สาเหตุของความยากจนในท้องถิ่น เพราะจนโดยธรรมชาติ คือ มีทรัพยากรจำกัดหรือไม่มีเลย ที่ดินแห้งแล้งไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก บางประเทศถึงทรัพยากรธรรมชาติจะมีก็เหมือนไม่มีเพราะคนจนในประเทศไม่ได้รับผลประโยชน์จากส่วนแบ่งเหล่านั้นเลย
3. สภาพความยากจนถูกรักษาไว้เช่นนั้น จากการกดขี่ขูดรีดของผู้มีอำนาจในสังคมเพื่อผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจ กล่าวคือ คนจนถูกระดมมาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความร่ำรวยให้แก่ผู้มีอำนาจในสังคม
4. ความยากจนเกิดขึ้นเพราะการขูดรีดระหว่างชนชั้น ระหว่างนายทุนกับกรรมกรหรือคนมีคณจน คนที่มีอำนาจซึ่งเป็นผู้ที่ผูกขาดอำนาจก็มีอำนาจในการต่อรองมาก อาจกล่าวได้ว่าคนจนเพราะไม่มีอำนาจต่อรอง
5. ความยากจนเกิดจากความขาดแคลนทุนทรัพย์ กล่าวคือ การขาดแคลนทรัพยากรทำให้เกิดวัฏจักรของความยากจน
6. การมีประชากรมากเกินไปเป็นสาเหตุให้เกิดความยากจน
7. ความยากจนเกิดจากความไม่สันทัดชัดเจนในนโยบายทางเศรษฐกิจการที่รัฐบาลของประเทศขาดความชำนาญอาจเป็นเพราะผู้ที่ไม่มีความสามารถแต่มีอำนาจผูกขาดในส่วนปกครองประเทศ
8. ความยากจนมีสาเหตุประการหนึ่งมาจากความไม่รู้หนังสือ คนมีเงินจะได้เปรียบในเรื่องของการศึกษา ส่วนคนยากจนหากบิดาจบ ป.4 ลูกก็มักจะจบ ป.4 เหมือนกัน

บาล็อก (Balog. 2524) ได้นำเสนอผลการวิจัยเรื่อง สาเหตุของความยากจนมี 2 ประการ คือ

1. ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสุขภาพอนามัยไม่ดีขึ้นเพราะ การรับเอาวิธีการสมัยใหม่จากต่างประเทศมาใช้ การเพิ่มขึ้นของประชากร นอกจากจะมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วแล้ว ยังอาจนำความหายนะมาสู่ประเทศอีกด้วย หากปล่อยให้กลไกทางสังคมปรับตัวเองตามธรรมชาติ

2. การเกษตรที่เป็นแบบดั้งเดิม ได้หายไปแต่ยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงแต่นำสาเหตุประการแรกเข้าเกี่ยวข้องย่อมจะมีผลในทางลบ เสถียรภาพของประเทศซึ่งอนาคตของการเกษตรยังมีดมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรเป็นสำคัญ หากอัตราเกิดที่สูงขึ้นได้ดูแล กับอัตราการตายอันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บเท่าๆ ก็จะไม่ก่อให้เกิดไม่เกิดปัญหา แต่ในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมาสิ่งที่ปรากฏขึ้นคือ ในหลายประเทศขณะที่อัตราการเกิดสูงขึ้นนั้น อัตราการตายกลับลดลงในขณะที่ประสิทธิภาพในการผลิตของภาคเกษตรกรรมไม่ได้เพิ่มขึ้นในเวลาเดียวกัน ความเจริญก้าวหน้าของภาคอุตสาหกรรมกลับขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมว่าจะสามารถป้อนวัตถุดิบและแรงงานให้ได้มากน้อยเพียงใด รวมทั้งผลผลิตส่วนเกินทางการเกษตรก็มีน้อย

สมิธ (Smith. 2524.3) ประกอบทองมาแปล ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องสาเหตุความยากจนเกิดจากรากเหง้าของความมั่งคั่ง มีผลมาจากนโยบายอังกฤษที่สร้างความมั่งคั่งให้กับประชาชน ซึ่งเกิดจากนโยบายเสรีนิยมของประเทศ ที่ทำให้เกิดความยากจนและความมั่งคั่งไปพร้อมๆ กัน ซึ่งในความแตกต่างนั้นก็คือ ความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมนั้น

เฮิร์ชเชิล (Hirschl. 2003) ได้วิจัยเรื่อง สาเหตุความยากจนในสหรัฐอเมริกาเกิดจากความล้มเหลวเกี่ยวกับโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุความยากจนเกิดจากการค้นคว้า การคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ทางด้านวิทยาศาสตร์ ทำให้ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตทำให้คนไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีประสิทธิภาพทำให้ก่อเกิดความล้มเหลว ชาวอเมริกันจึงประสบปัญหาความยากจนเกี่ยวกับทางด้านโครงสร้างทางด้านเศรษฐศาสตร์ สังคม การเมือง รวมถึงทางด้านเศรษฐกิจ ของชาวอเมริกันไม่มีงานทำ และความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชาวอเมริกันที่อยู่ในสหรัฐอเมริกา

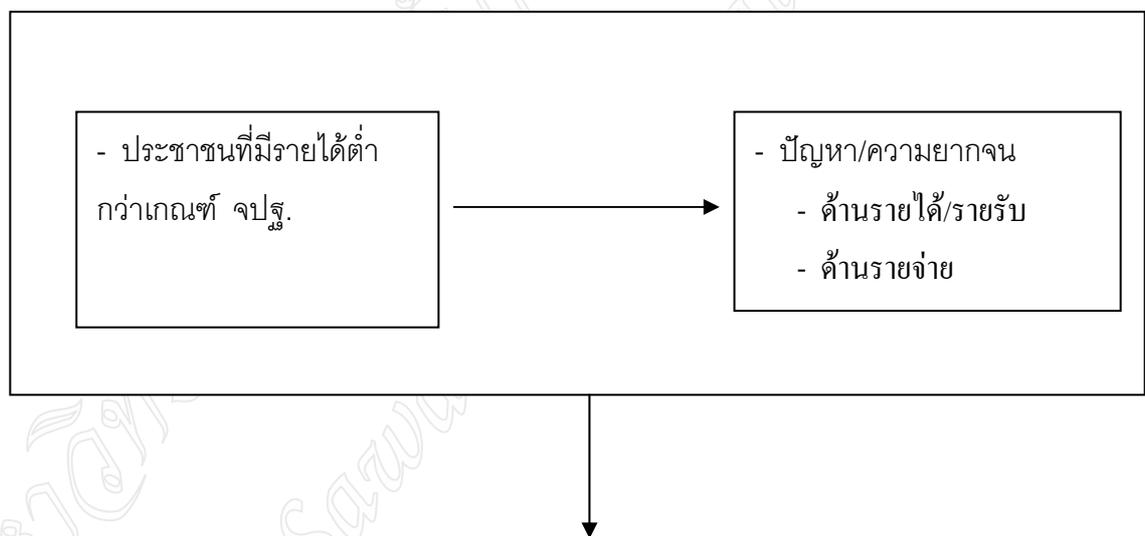
## สรุป

จากการศึกษา ค้นคว้า เอกสาร ตำรา และงานวิจัยข้างต้นผู้วิจัยได้พบว่าปัญหาความยากจนเกิดจากการมีรายได้น้อยไม่เพียงพอในการดำรงชีพ และมีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นในอัตราสูงกว่ารายได้ เป็นสาเหตุมาจากประชาชนไม่มีที่ดินในการประกอบอาชีพ การไม่มีงานทำเนื่องจากได้รับการศึกษาและมีการอบรมต่ำ เพราะไม่มีโอกาสที่จะเลือกอาชีพที่ดีได้นอกจากอาชีพที่ต้องใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ทำให้มีรายได้น้อย ไม่สามารถที่จะมีเงินออม เป็นสาเหตุของปัญหาความยากจน ดังนั้น ในการที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหามาของประชาชนได้โดยนำรูปแบบการพัฒนาชนบทที่มุ่งเน้นกระจายรายได้จากผลผลิตสู่ประชาชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ในทุกๆด้านให้เกิดผลสำเร็จและยั่งยืน และนำพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “เศรษฐกิจพอเพียง “ มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติตนเองเป็นการปรับทัศนคติ และค่านิยมของประชาชนเพื่อเป็นการลดปัญหาในเรื่องการบริโภควัตถุนิยม คือ การอยู่อย่างพอมี พอกิน และพอใช้ในการดำรงชีวิต และที่สำคัญมีความสามารถที่จะมีเงินออมเป็นการลดปัญหาความยากจนทำให้ประชาชนมีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

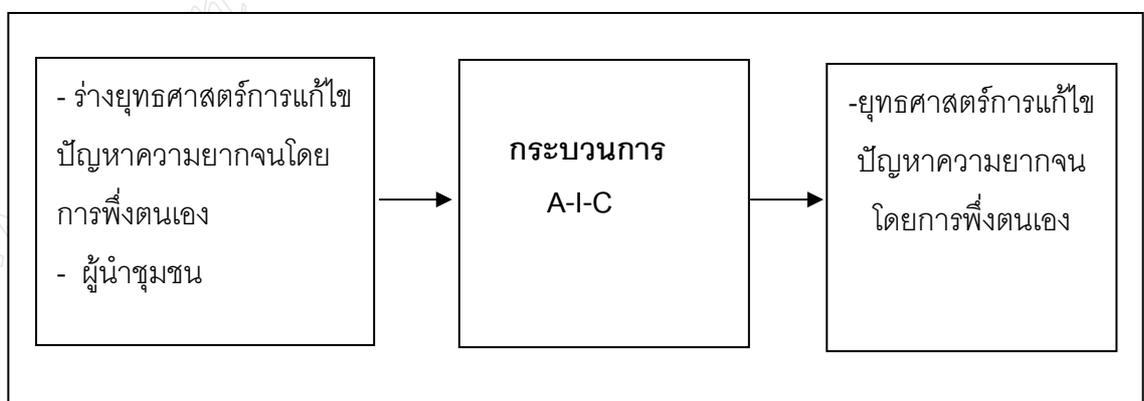
### กรอบความคิดในการวิจัย

ในการศึกษา ค้นคว้า เอกสาร ตำรา และงานวิจัยข้างต้นผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าการที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหของความยากจนได้เป็นผลสำเร็จได้ต้องขึ้นอยู่กับ การพึ่งตนเองทุกๆ ด้าน อาทิ เช่น การพึ่งตนเองภายในครัวเรือน การใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการผลิต การปรับทัศนคติในการบริโภคและที่สำคัญ คือ การรู้จักออม ผู้วิจัยขอเสนอกรอบความคิดในการวิจัย การสร้างยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหความยากจนโดยการพึ่งตนเองของประชาชน ได้ดังนี้

#### ช่วงที่ 1 ศึกษาปัญหาความยากจน



#### ช่วงที่ 2 สร้างยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหความยากจนโดยการพึ่งตนเอง



ภาพที่ 2.5 แสดงกรอบความคิดในการวิจัย